

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Canllawiau i Dirfeddianwyr

Cyflwyniad	1
Modelau Gwahanol ar gyfer Rhandiroedd a Thyfu Cymunedol	2
Rhandiroedd a'r Gyfraith	4
Anifeiliaid ar Randiroedd	7
Canllawiau Cynllunio	9
Cyngor ar Weithio gyda Grwpiau Tyfu Cymunedol	16
Yr Amgylchedd a Bioamrywiaeth ar Randiroedd	20
Gwybodaeth Ychwanegol ac Adnoddau	27

Cyflwyniad

Hwn yw ail argraffiad y canllawiau hyn, ar ôl iddynt gael eu cyflwyno'n llwyddiannus yn 2015. Ers hynny, mae'r cyfraniad y gall rhandiroedd a gerddi cymunedol ei chwarae o ran mynd i'r afael â blaenoriaethau mwyaf dybryd heddiw, o iechyd a llesiant i'r hinsawdd ac argyfyngau natur, wedi dod yn fwy amlwg byth.

Mae Cymru erioed wedi bod yn genedl o dyfwyr. Mae ein hoffter o fwyd da a'n hawydd i ddarparu cynnyrch o ansawdd uchel i'n teuluoedd wedi llywio'r ffordd rydym yn defnyddio ein tir, o gefn gwlad i'n gerddi cefn. O'n canolfannau trefol i bentrefi gwledig ledled Cymru, mae'r awydd hwn i dyfu ein ffrwythau a'n llysiau ein hunain yn gryfach nag erioed ac mae mwy a mwy o bobl yn mwynhau manteision tyfu cynnyrch ar randiroedd neu mewn gerddi cymunedol.

Mae manteision garddio i unigolion a'r amgylchedd yn amlwg. Mae mwy o weithgarwch corfforol a lles meddwl gwell, ffrwythau a llysiau ffres a mannau cyhoeddus sy'n cael gofal a defnydd da yn sgil-gynhyrchion naturiol tyfu'ch cynnyrch eich hun. Wrth arddio ar randir neu ardd gymunedol, cydnabyddir bod y manteision ychwanegol a ddaw o feithrin cysylltiadau cymunedol cadarnach, llai o unigedd cymdeithasol a'r cyfle i gydweithio a dathlu gyda'ch cymdogion yn gwella ansawdd bywyd yn ddramatig. I lawer, ystyrir bod rhandiroedd a gerddi cymunedol yn elfennau hanfodol o fyw bywyd hapusach, iachach a mwy cynaliadwy, ac wrth i ni weithio tuag at greu Cymru iachach, hapusach a mwy cynaliadwy, maent yn bwysicach nag erioed.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn amlinellu bod ymrwymiad clir ar gyrff cyhoeddus i alluogi newid cadarnhaol sy'n arwain at Gymru fwy cydnerth, cadarn ac iach. Drwy amddiffyn a rheoli'r rhandiroedd a'r mannau tyfu a ddarperir ar hyn o bryd, a chefnogi datblygiad rhandiroedd a phrosiectau tyfu cymunedol newydd yn ôl y galw, gall pob corff cyhoeddus yng Nghymru ein galluogi ni i greu poblogaeth iachach a hapusach a chyflenwad mwy cynaliadwy a sicr o fwyd.

Diben y canllawiau hyn yw rhannu a chynyddu arferion da a galluogi mwy o bobl i drochi eu dwylo a thyfu eu cynnyrch eu hunain.

Modelau Gwahanol ar gyfer Rhandiroedd a Thyfu Cymunedol

Gall pobl fynd ati i dyfu cynnyrch mewn sawl ffordd. I bobl sy'n awyddus i weithio gyda'u cymdogion i wella'r amgylchedd lleol a gwneud eu cymuned yn lle gwell i bobl a bywyd gwyllt, efallai mai gardd neu berllan gymunedol yw'r dewis gorau. I bobl sydd â digon o amser ac awydd i dyfu llawer o gynnyrch ffres, gall rhandiroedd traddodiadol fod yn fwy addas.

Mae amrywiaeth eang o gyfleoedd tyfu ar gael a llawer o wahanol fathau o brosiectau. Mae'r bennod hon yn esbonio'r mathau mwyaf poblogaidd o fannau tyfu.

Rhandiroedd

Mae'n debyg mai rhandiroedd yw'r model mwyaf cyfarwydd a hysbys o dyfu yn y gymuned. Fel arfer, ardaloedd mawr o dir sydd wedi'u rhannu'n lleiniau llai o faint yw rhandiroedd. Yr awdurdod lleol fydd yn berchen ar y safle fel arfer, gyda chymdeithas rhandiroedd yn ei reoli a'r lleiniau unigol yn cael eu trin gan unigolyn neu deulu. Fel arfer, mae'r lleiniau o faint safonol a chodir tâl blyneddol amdanynt ar gyfer rhent a gwasanaethau fel cyflenwi dŵr.

Am ragor o wybodaeth am randiroedd ewch i www.nsalg.org.uk

- **Rhandiroedd statudol** – Fe'u cwmpesir gan y Gyfraith ar Randiroedd a byddant wedi cael eu caffael neu eu meddiannu gan awdurdod lleol (o unrhyw fath, o gyngor plwyf i gyngor cymuned i gyngor sir) at ddiben penodol eu defnyddio fel rhandiroedd. Ni ellir eu gwerthu na'u defnyddio at ddibenion eraill heb ganiatâd Gweinidogion Cymru. Os bydd y cyfrifoldeb am reoli safle wedi cael ei drosglwyddo neu os bydd y safle wedi'i osod ar brydles i gymdeithas rhandiroedd fe'i gelwir yn aml yn safle 'hunanreoledig'.

- **Rhandiroedd cymunedol** – Lle nad oes digon o randiroedd traddodiadol ar gael, mae rhai cymunedau yn dechrau grwpiau sy'n dod o hyd i dir ac yn creu eu safleoedd rhandiroedd eu hunain. Nid yw safleoedd rhandiroedd cymunedol yn ddarostyngedig i'r un cyfreithiau â safleoedd statudol (sy'n eiddo i gynghorau) ac ni roddir yr un lefel o ddiogelwch iddynt.

Am ragor o wybodaeth am randiroedd cymunedol ewch i www.farmgarden.org.uk/cy

- **Rhandiroedd dros dro** – Os bydd tir wedi cael ei gaffael neu ei ddal gan awdurdod lleol at ddiben arall, ond mae'n cael ei ddefnyddio fel rhandiroedd yn y cyfamser.

Gweler y bennod 'Rhandiroedd a'r gyfraith'

Ffermydd cymunedol

Caiff planhigion eu tyfu a chaiff anifeiliaid eu cadw ar ffermydd cymunedol. Yn aml, byddant yn fwy o faint ac yn helaethach na gerddi cymunedol neu fannau tyfu cymunedol eraill. Mae ffermydd cymunedol yn aml yn ffermydd go iawn, sy'n cynhyrchu cig, wyau ac ati, ond maent hefyd yn cynnig amrywiaeth eang o gyfleoedd gwirfoddoli ac addysg.

Am ragor o wybodaeth am ffermydd cymunedol ewch i www.farmgarden.org.uk/cy

Gerddi cymunedol

Fel arfer, pobl leol sy'n dymuno tyfu bwyd at eu defnydd eu hunain, ond hefyd er budd y gymuned ehangach, sy'n cychwyn gerddi cymunedol. Fel arfer, bydd yr holl waith tyfu ar erddi cymunedol yn cael ei wneud ar y cyd gan y gwirfoddolwyr. Y syniad yw rhannu'r gwaith ac yna'r budd. Mae'r rhan fwyaf o erddi cymunedol ar agor i bawb ymuno â nhw ac nid oes ganddynt restrï aros.

Am ragor o wybodaeth am erddi cymunedol ewch i www.farmgarden.org.uk/cy

Amaethyddiaeth â Chefnogaeth y Gymuned

Menter gymdeithasol yw hon, sy'n seiliedig ar bartneriaeth weithgar, uniongyrchol rhwng ffermwyr (neu brosiect tyfu) a'r gymuned leol. Fel arfer, mae mentrau amaethyddiaeth â chefnogaeth y gymuned yn cynhyrchu llysiau a ffrwythau sy'n cael eu dosbarthu rhwng yr aelodau, sy'n talu ffi bob mis. Bwriedir i'r mentrau hyn rannu risgiau a buddion tyfu yn gyfartal rhwng y tyfwr a'r defnyddiwr.

Am ragor o wybodaeth am amaethyddiaeth â chefnogaeth y gymuned ewch i www.communitysupportedagriculture.org.uk/

Perllannau cymunedol

Yn ogystal â darparu ffrwythau a hafan werdd i'r gymuned leol, mae llawer o berllannau cymunedol yn ddalfeydd carbon ac yn gynefinoedd rhagorol i fywyd gwyllt. Mae perllannau cymunedol yn dod yn fwyfwy poblogaidd am eu bod yn hawdd i'w sefydlu, nid oes angen gwneud llawer iawn o waith cynnal a chadw arnynt a gellir eu defnyddio ar gyfer dathliadau cymunedol fel Diwrnod yr Afal.

Am ragor o wybodaeth am berllannau cymunedol ewch i www.commonground.org.uk/projects/orchards/community-orchards

Cynlluniau Incredible Edible

Mae llawer o drefi yng Nghymru yn cymryd rhan ym mudiad Incredible Edible. Mae cynlluniau Incredible Edible yn plannu ffrwythau a llysiau mewn mannau cyhoeddus i bawb eu rhannu. Yn aml, caiff y cynnyrch ei dyfu mewn mannau lle y cânt eu gweld gan gryn nifer o bobl, fel arosfannau bysiau, dysglau plannu mewn trefi ac wrth ochr llwybrau troed.

Am ragor o wybodaeth am gynlluniau Incredible Edible ewch i www.incredibleediblenetwork.org.uk/

Cynlluniau digonedd/cynaeafu ffrwythau

Dyma fudiad sy'n tyfu, sy'n anelu at wneud defnydd gwell o goed ffrwythau a chnau lleol, sy'n cael eu hesgeuluso, drwy drefnu gwirfoddolwyr i

gynaeafu'r ffrwythau. Fel arfer, rhennir y ffrwythau rhwng perchennog y goeden, y gwirfoddolwyr sy'n eu casglu ac elusennau ac achosion da lleol.

Am ragor o wybodaeth am brosiectau digonedd ewch i www.growsheffield.com/abundance/

Gerddi coedwig

Mae Gerddi Coedwig yn cynhyrchu bwyd a chynhyrchion defnyddiol eraill megis pren a pherlysiau drwy blannu haenau o blanhigion lluosflwydd yn bennaf sy'n efelychu ecosystem coedwig. Maent yn dda iawn i fioamrywiaeth ac organebau sy'n byw mewn pridd oherwydd yr amrywiaeth o gynefinoedd a ddarperir ganddynt a'r ffaith na therfir fawr ddim arnynt. Ar ôl iddynt gael eu sefydlu, nid oes angen gwneud fawr ddim gwaith cynnal a chadw arnynt er mwyn iddynt barhau i gynhyrchu cynydau.

Am ragor o wybodaeth am erddi coedwig ewch i www.permaculture.org.uk/practical-solutions/forest-gardens

Cynlluniau rhannu gerddi

Mae'r cynlluniau hyn yn cysylltu tyfwyr brwdfrydig, ymroddedig â pherchnogion gerddi lleol sy'n awyddus i weld eu gerddi'n cael eu defnyddio'n fwy cynhyrchiol ac yn eu cyflwyno i'w gilydd. Fel arfer, bydd y cytundeb rhwng perchennog yr ardd a'r tyfwr yn nodi pryd y gall y tyfwr fynd ar y llain dyfu a chanran y cynnyrch a roddir i berchennog yr ardd.

Er mwyn gweld enghraifft o gynllun rhannu gerddi ewch i www.gardenshareconwy.org.uk

Garddio yn y cyfamser

Dyma'r defnydd dros dro o dir ar gyfer garddio a thyfu bwyd. Mae'r cynlluniau yma'n arbennig o boblogaidd mewn ardaloedd lle mae yna gryn dipyn o dir nad ydyw'n cael ei ddefnyddio ac sy'n aros am ddatblygiad.

Gallant alluogi i dir gwastraff gael ei ddefnyddio'n gynhyrchiol am gyfnod penodol.

Am esiampl o arddio yn y cyfamser gweler www.meanwhile-gardens.org.uk/

Rhandiroedd a'r Gyfraith

Rhandiroedd Statudol

Dim ond Rhandiroedd Statudol a gwmpesir gan y Gyfraith ar Randiroedd. Os bydd awdurdod lleol (o unrhyw fath, o gyngor plwyf i gyngor cymuned i gyngor tref) wedi caffael neu feddiannu safle at ddiben penodol ei ddefnyddio fel rhandiroedd, yna rhoddir diogelwch arbennig i'r safle hwn ac fe'i gelwir yn safle 'rhandiroedd statudol'.

Rhoddir rhywfaint o ddiogelwch cyfreithiol i randiroedd statudol. Ni ellir eu gwerthu na'u defnyddio at ddibenion eraill heb ganiatâd Gweinidogion Cymru. Ni ddylid caniatáu newidiadau o'r fath oni fydd Gweinidogion Cymru yn fodlon bod darpariaeth ddigonol wedi'i gwneud ar gyfer deiliaid rhandiroedd a gaiff eu dadleoli gan weithred yr awdurdod lleol.

Ni fydd y statws 'statudol' yn newid – hyd yn oed os bydd y cyfrifoldeb am reoli'r safle wedi cael ei drosglwyddo neu os bydd yr awdurdod lleol wedi rhoi prydles ar gyfer y safle i gymdeithas rhandiroedd neu gorff rheoli tebyg. Os bydd y cyfrifoldeb am reoli safle wedi cael ei drosglwyddo neu os bydd y safle wedi'i osod ar brydles i gymdeithas rhandiroedd fe'i gelwir yn aml yn safle 'hunanreoledig'.

Safleoedd rhandiroedd dros dro

Os bydd tir wedi cael ei gaffael neu ei ddal gan awdurdod lleol at ddiben arall ond ei fod yn cael ei ddefnyddio fel rhandiroedd yn y cyfamser, yna gelwir y rhain yn 'rhandiroedd dros dro' er ei bod yn bosibl y byddant yn cael eu defnyddio fel rhandiroedd am ddegawdau. Nid yw rhandiroedd dros dro yn cael eu cwmpasu gan y gyfraith ar randiroedd ac nid oes unrhyw ddiogelwch statudol, sy'n rheoleiddio'r ffordd y cânt eu darparu a'u gwaredu, yn cael ei roi iddynt, ac eithrio'r rheoliadau cynllunio arferol.

Safleoedd rhandiroedd sy'n eiddo preifat neu a arweinir gan y gymuned

Os caiff rhandiroedd eu cynnig ar safle preifat neu safle sy'n eiddo i'r gymuned, yna fel

rhandiroedd dros dro, nid ydynt yn cael eu cwmpasu na'u diogelu gan y gyfraith ar randiroedd.

Pa Ddeddfau sydd fwyaf perthnasol?

Y prif Ddeddfau Seneddol sy'n rheoli rhandiroedd yw:

- Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908
- Deddf Rhandiroedd 1922
- Deddf Rhandiroedd 1925
- Deddf Rhandiroedd 1950

Mae deddfwriaeth o dan Ddeddf 1950 yn gwneud darpariaeth mewn perthynas â'r canlynol:

1. defnyddio lleiniau unigol, a
2. darparu a gwaredu safleoedd gan awdurdodau lleol.

Yn y bennod hon, ystyr y term 'llain' yw rhandir unigol. Ystyr 'safle' yw ardal fwy o faint lle mae nifer o leiniau rhandir unigol wedi'u lleoli. Nid yw'r un o'r Ddeddfau wedi'u diddymu'n gyfan gwbl ond mae adrannau o bob un wedi'u disodli gan Ddeddfau mwy diweddar. Gellir gweld y fersiwn wreiddiol o bob un o'r Ddeddfau perthnasol, ac unrhyw fersiynau diwygiedig ohonynt, yn www.legislation.gov.uk/cy

Cyfrifoldeb am randiroedd

Mae'r ddeddfwriaeth yn darparu mai awdurdodau rhandiroedd sy'n gyfrifol am ddarparu a gweinyddu rhandiroedd sy'n eiddo i'r cyngor. Diffinnir Cyngorau Cymuned, Tref a Sir (gan gynnwys bwrdeistrefi sirol) fel awdurdodau rhandiroedd o dan y gyfraith.

Defnyddio lleiniau rhandir unigol

Pan fydd unigolyn yn rhentu llain rhandir o dan gytundeb tenantiaeth rhandir, rheolir meddiant y llain gan Ddeddf Rhandiroedd 1922 a chynnwys y cytundeb ei hun.

Mae Deddf Rhandiroedd 1922 yn cynnwys y cyfyngiadau canlynol:

1. y cyfnod rhybudd y mae'n rhaid ei roi i adael y llain
2. yr hyn y gellir ei dyfu ar y llain a'r cyfyngiadau ar gadw anifeiliaid ar y llain
3. maint llain unigol
4. yr hyn y gellir ei wneud â'r cynnyrch a dyfir ar y llain
5. cyfyngiadau ar rannu a throsglwyddo'r llain.

Dod â thenantiaeth llain rhandir i ben

Er mwyn i awdurdod rhandiroedd ddod â thenantiaeth rhandir i ben, rhaid cyflwyno hysbysiad ymadael ysgrifenedig o 12 mis neu fwy, a ddaw i ben ar neu cyn 6 Ebrill neu ar neu ar ol 29 Medi mewn unrhyw flwyddyn benodol. Mae hyn yn golygu y daw'r denantiaeth i ben yn ystod misoedd y gaeaf, er mwyn sicrhau nad oes llawer o gnydau yn tyfu ac y gall tenant newydd gymryd y llain drosodd mewn pryd ar gyfer y tymor newydd.

Fodd bynnag, os na fydd y tenant yn talu rhent am 40 diwrnod neu os bydd yn torri telerau'r cytundeb tenantiaeth, yna gellir rhoi mis o rybudd iddo ymadael.

Nid oes gofyniad cyfreithiol i'r tenant ddod â'r denantiaeth i ben gan roi cyfnod penodol o rybudd.

Yr hyn y gellir ei dyfu ar lain

Rhaid i lain "gardd rhandir" gael ei thrin gan y meddiannwr er mwyn cynhyrchu cnydau llysiau a ffrwythau.

Nid yw'r gyfraith yn gwahardd tyfu coed ffrwythau ond mae'n eithaf arferol i gytundebau tenantiaeth gyfyngu ar hyn.

Anifeiliaid ar randiroedd

O dan Ddeddf Rhandiroedd 1950, dilëwyd y gwaharddiad ar gadw cwningod ac ieir, ar yr amod eu bod yn cael eu cadw at ddefnydd y tenant ei hun ac nid at ddibenion busnes nac

er elw (1950 a12 (1)). Mae'n bwysig nodi bod y gyfraith yn gwahardd cadw ceiliogod.

Ni ddylid cadw'r anifeiliaid mewn ffordd sy'n niweidiol i iechyd neu sy'n peri niwsans. Nid yw'r gyfraith yn gwahardd cadw gwenyn, moch, geifr na mathau eraill o dda byw. Fodd bynnag, mae angen cael caniatâd y landlord i gadw unrhyw anifail neu dda byw ar randiroedd bob amser. Dylai manylion fod wedi'u cynnwys yn y cytundeb tenantiaeth.

Gweler Pennod 5.

Maint y llain

Mae Deddf 1922 yn nodi bod gardd rhandir yn 40 stang, sef $\frac{1}{4}$ erw neu 1012 metr sgwâr. Mae'n eithaf cyffredin i hanner a chwarter lleiniau gael eu cynnig, sy'n fwy addas i ffyrdd modern o fyw. Nid yw'r gyfraith yn cyfyngu ar nifer y lleiniau y gall unigolyn eu cael ond bydd llawer o safleoedd yn cyfyngu'r nifer i un neu ddau.

Yr hyn y gellir ei wneud â'r cynnyrch o'r llain

Mae Deddf 1922 yn nodi bod yn rhaid i'r cynnyrch sy'n cael ei dyfu, yn gyfan gwbl neu'n bennaf, fod at ddefnydd deiliad y llain a'i deulu.

Y defnydd o'r ymadrodd "yn bennaf" sy'n rhoi rhyddid i werthu'r cynnyrch dros ben, ynghyd â'r gallu i dyfu ychydig o flodau a phlanhigion tebyg. Fodd bynnag, mae'n bosibl y bydd cyfyngiadau pellach yn ymwneud â masnachu mewn cytundebau rhandiroedd penodol.

Rhannu a throsglwyddo'r llain

Ni ellir is-osod rhandir heb ganiatâd yr awdurdod rhandiroedd. Bydd gan bob awdurdod rhandiroedd reolau penodol ynghylch pwy all gymryd llain drosodd neu p'un a oes gennych ganiatâd i rannu'r llain yn ddarnau neu ei rhannu â rhywun arall. Nid yw'r rhan fwyaf o gytundebau rhandiroedd yn caniatáu is-osod rhandiroedd, eu rhannu â rhywun arall na rhoi'r gorau i'w meddiannu heb ganiatâd yr awdurdod rhandiroedd. Os byddwch yn gwneud hynny, mae'n bosibl y cyflwynir hysbysiad i chi i ddod â'r denantiaeth i ben.

Darparu rhandiroedd

Mae gan Awdurdodau Lleol ddyletswydd statudol i ddarparu rhandiroedd os bydd galw amdanynt. Os bydd chwech o drigolion yr awdurdod am gael rhandir ac nad oes unrhyw rai ar gael, yna gallant wneud cais i'r awdurdod rhandiroedd perthnasol eu darparu. Gweler Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908 adran 23 – diwygiedig.

Mae gan awdurdodau rhandiroedd bwerau prynu a lesio gorfodol i gael tir ar gyfer rhandiroedd, er nad ydynt yn cael eu defnyddio'n aml. Er nad yw'r ddeddfwriaeth yn rhoi unrhyw derfynau amser ar gyfer ateb y galw, byddai Llywodraeth Cymru yn disgwyl gweld rhywfaint o gynnydd yn cael ei wneud o fewn blwyddyn.

Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908 (Diwygiedig) Dyletswydd Cynghorau Penodol i Ddarparu Rhandiroedd.

- (1) *If the council of any borough, urban district, or parish are of opinion that there is a demand for allotments ... in the borough, urban district, or parish, ... the council shall provide a sufficient number of allotments, and shall let such allotments to persons ... resident in the borough, district, or parish, and desiring to take the same.*
- (2) *On a representation in writing to the council of any borough, urban district, or parish, by any six registered parliamentary electors or [persons who are liable to pay an amount in respect of council tax] resident in the borough, urban district, or parish, that the circumstances of the borough, urban district, or parish are such that it is the duty of the council to take proceedings under this Part of this Act therein, the council shall take such representation into consideration.*

Am ragor o wybodaeth

- Mae pob un o'r Deddfau sy'n ymwneud â rhandiroedd ar gael ar-lein yn www.legislation.gov.uk/cy
- 'The Law of Allotments' gan & Sons (yn ei 5ed argraffiad ar hyn o bryd).
- Mae cyngor hefyd ar gael gan y Gymdeithas Genedlaethol Rhandiroedd yn www.nsalg.org.uk
- Deddf Rhandiroedd 1925 adran 8 a 24 (4)
- Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908 adran 23 (ddiwygiedig), 25, 29 a 39
- Deddf Llywodraeth Leol Cymru 1994
- Deddf Rhandiroedd 1922 adran 1 (1) (a), adran 22 (1) a (4)(b)
- Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908 adran 27 (4).
- Deddf Rhandiroedd 1950 adran 1
- Land settlements & facilities Act 1919
- Allotments and Cottage Gardens Compensation for Crops Act 1887
- Poor Allotments Management Act 1873

Anifeiliaid ar Randiroedd

Y gyfraith

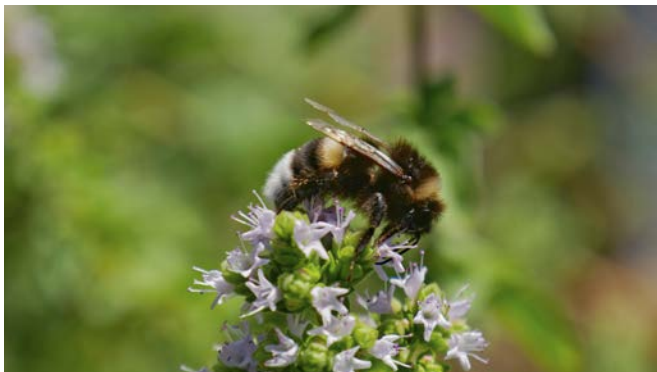
Cyn Deddf Rhandiroedd 1950, roedd cadw ieir a chwningod ar randiroedd yn cael ei wahardd o dan y gyfraith. Diddymodd y Ddeddf y cyfyngiad hwn:

'Abolition of contractual restrictions on keeping hens and rabbits.'

- (1) *Notwithstanding any provision to the contrary in any lease or tenancy or in any covenant, contract or undertaking relating to the use to be made of any land, it shall be lawful for the occupier of any land to keep, otherwise than by way of trade or business, hens or rabbits in any place on the land and to erect or place and maintain such buildings or structures on the land as reasonably necessary for that purpose:*

Provided that nothing in this subsection shall authorise any hens or rabbits to be kept in such a place or in such a manner as to be prejudicial to health or a nuisance or affect the operation of any enactment.'

Nid yw hyn yn golygu bod gan ddeiliaid rhandiroedd yr hawl i gadw anifeiliaid, dim ond nad yw hynny'n cael ei wahardd gan y gyfraith. Mae angen cael caniatâd y landlord i gadw unrhyw dda byw a dylid ei gynnwys yn y cytundeb tenantiaeth.

Ieir a gwenyn

Mae ieir a gwenyn yn dda byw buddiol i'w cadw ar randiroedd neu safleoedd tyfu cymunedol. Mae ieir yn arddwyr gwyh, Mae ieir yn arddwyr gwyh, mae'n rhan o'u natur i grafu am bryfed a lindys yn y pridd. Gallwch wneud defnydd da o'r tueddiad hwn, gan y gallant glirio tir neu gael eu rhoi ar welyau ar ôl cynaeafu cnwd. Byddant yn clirio gweddillion cnydau ac yn gwrteithio'r pridd gydag un o'r gwrteithiau gorau sydd ar gael. Bydd cwch gwenyn ar y safle yn cynyddu bioamrywiaeth ac yn sicrhau bod yr holl gynnyrch a blodau coed yn cael eu peillio.

Fel gyda phob math o dda byw, mae angen gofalu am ieir a gwenyn yn gywir er mwyn sicrhau eu bod nhw'n cadw'n iach.

- Yn achos ieir, mae'n bwysig cofio y bydd angen eu gwarchod rhag ysglyfaethwyr, rhoi cyflenwad da o fwyd a graean iddynt er mwyn sicrhau y byddant yn parhau i gynhyrchu wyau a chwt ieir wedi'i gynllunio'n dda. Dylech hefyd ystyried rheoliadau Llywodraeth Cymru, lles anifeiliaid, sut i storio'r bwyd, cnofilod, diogelwch safle a'r effaith y bydd eich anifeiliaid yn ei chael ar ddeiliaid lleiniau eraill.
- Yn achos gwenyn, mae angen i chi ystyried y canlynol: nifer y cychod gwenyn i'w cadw, pryd i wneud gwaith cynnal a chadw arnynt, cadw golwg am blâu a lleoliad y cychod gwenyn o safbwynt diogelwch. Dylech gadarnhau a oes gan unrhyw ddeiliaid rhandir alergedd difrifol. Dylech ymuno â'ch cymdeithas cadw gwenyn leol, naill ai'n uniongyrchol neu drwy Gymdeithas Gwenynwyr Prydain (BBKA), sef y sefydliad cenedlaethol i wenynwyr. Bydd eich cymdeithas leol yn gallu rhoi cyngor a gwybodaeth ac arddangosiadau cadw gwenyn i chi. Bydd hefyd yn gallu rhoi cyngor ar gyfarpar, gwenyn ac yswiriant i chi neu eu gwerthu i chi hyd yn oed.

Lles

Mae'n bwysig nodi na ddylid cadw anifeiliaid ar randiroedd oni ellir rhoi lefelau priodol o ofal ac amgylchedd addas iddynt. O dan Deddf Lles Anifeiliaid 2006, mae'n drosedd achosi dioddefaint diangen i unrhyw anifail ac mae'r Ddeddf yn rhoi manylion y ddyletswydd gofal tuag at anifeiliaid. Mae hyn yn golygu bod yn rhaid i unrhyw un sy'n gyfrifol am anifail, boed yn barhaol neu dros dro, gymryd camau rhesymol i sicrhau bod anghenion yr anifail yn cael eu diwallu. Mae hyn yn cynnwys darparu'r canlynol:

- deiet addas
- amgylchedd addas
- y cyfle i ddangos patrymau ymddygiad arferol
- lle i gael ei roi dan do gydag anifeiliaid eraill neu ar wahân iddynt; a'i
- amddiffyn rhag poen, dioddefaint, anaf a chlefydau.

Argymhellir y dylai deiliaid rhandiroedd sy'n cadw anifeiliaid lunio cynllun i atal/ymdrin â'r canlynol:

- tân
- llifogydd
- achosion o glefyd
- diwedd y denantiaeth

Hefyd, dylid dangos manylion cyswllt yn barhaol mewn man amlwg os bydd argyfwng.

Llywodraeth Cymru:

<https://llyw.cymru/lles-anifeiliaid>

Deunydd darllen pellach

- Taflen NSALG – Keeping hens and rabbits on allotments
www.nsalg.org.uk/wp-content/uploads/2012/09/A5_Hens_rabbits_220213_HiRes.pdf
- Mae Cymdeithas Gwenynwyr Cymru a'r Uned Gwenyn Genedlaethol yn darparu amrywiaeth eang o wybodaeth am gadw gwenyn
www.wbka.com/ a
www.nationalbeeunit.com/
- Ymddiriedolaeth Lles Ieir Prydain
www.bhwt.org.uk/
- Deddf Lles Anifeiliaid 2006
www.legislation.gov.uk/cy/ukpga/2006/45/contents
- Lles Ieir Dodwy (cod ymarfer)
<https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2020-03/lles-ieir-dodwy-cod-ymarfer.pdf>

Canllawiau Cynllunio

Tyfu bwyd ar dir – a oes angen caniatâd cynllunio i wneud hyn?

Mae tyfu ffrwythau a llysiau ar dir yn cael ei ystyried yn amaethyddiaeth (hyd yn oed ar safle rhandiroedd!). Gan nad yw amaethyddiaeth wedi'i chynnwys o fewn ystyr datblygiad yn Adran 55 o Ddeddf Cynllunio Gwlad a Thref 1990, gallai fod yn dderbyniol defnyddio unrhyw ddarn o dir fel rhandir neu brosiect tyfu cymunedol heb fod angen gwneud cais am ganiatâd cynllunio.

Fodd bynnag, nid yw hyn yn berthnasol i dir sy'n cael ei ddefnyddio at ddibenion hamdden, er enghraifft, gosod a chadw lawnt.

A oes angen caniatâd cynllunio?

Fel arfer, nid oes angen caniatâd cynllunio oni bai bod y gwaith sy'n cael ei wneud yn ateb y diffiniad statudol o 'ddatblygiad' a nodir yn Adran 55 o Ddeddf Cynllunio Gwlad a Thref 1990.

Datblygiad yw:

“Gwneud unrhyw waith adeiladu, peirianneg, mwyngloddio neu weithrediadau eraill ar, dros neu o dan dir, neu wneud unrhyw newid sylweddol i'r defnydd o unrhyw adeiladau neu dir arall”

Tybir yn aml nad yw rhai strwythurau, os gellir eu symud neu os nad ydynt yn sownd yn y ddaear, yn gyfystyr ag 'adeiladau' fel y'u diffinnir yn Neddf Cynllunio Gwlad a Thref 1990 ac, felly, nad oes angen caniatâd cynllunio ar eu cyfer. Nid yw hyn o reidrwydd yn gywir. Rhaid penderfynu ar bob achos yn ôl ei rinweddau ei hun. Mae tri phrif ffactor i'w hystyried, sef:

- Maint – A yw'r adeilad yn ddigon mawr fel bod angen ei godi ar y safle yn hytrach na dod ag ef ar y safle wedi'i wneud yn barod?

- I ba raddau y mae'n sownd yn y ddaear – A yw'r adeiladwaith yn awgrymu rhywfaint o barhad (mae'n sownd yn y ddaear/byddai'n rhaid ei dynnu'n ddarnau er mwyn ei symud)?
- Parhad – A fwriedir cadw'r strwythur yno'n barhaol?

Os ydych wedi rhoi ateb cadarnhaol i unrhyw un o'r cwestiynau hyn, mae'n debygol o fod yn 'ddatblygiad' ac, os felly, bydd angen caniatâd cynllunio. Mae tybio y bydd angen caniatâd cynllunio ar gyfer y rhan fwyaf o adeiladau, waeth pa mor fach ac, i bob golwg, ddibwys ydynt, a cheisio cyngor gan yr ACLI, yn fan cychwyn da.

Dylai deiliaid lleiniau hefyd ddarllen eu cytundebau tenantiaeth i weld pa strwythurau a allai gael eu caniatáu. Mae'n bwysig nodi bod caniatâd gan y swyddog neu'r pwyllgor rhandiroedd sy'n rheoli'r rhandiroedd ar wahân i ganiatâd cynllunio. Dylid cael y ddwy set o ganiatadau.

Siediau storio a thai gwydr – datblygu a ganiateir

Mae Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Datblygu Cyffredinol a Ganiateir) 1995, fel y'i diwygiad, yn caniatáu i rywffaint o fân waith datblygu gael ei wneud, o fewn paramedrau penodol, heb fod angen gwneud cais i'r ACLI am ganiatâd cynllunio. Gelwir hyn yn 'ddatblygu a ganiateir'.

Diwygiwyd Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Datblygu Cyffredinol a Ganiateir) 1995 yn ddiweddar² er mwyn darparu hawliau datblygu a ganiateir ar gyfer gwaith datblygu sy'n cynnwys codi, estyn, addasu neu ddisodli siediau storio a thai gwydr mewn mannau tyfu cymunedol. Mae rhai cyfyngiadau yn gymwys i reoli effaith weledol ac amgylcheddol y datblygiad a ganiateir. Golyga

1 Gweler Cyngor Plwyf Crowborough v Yr Ysgrifennydd Gwladol dros yr Amgylchedd Tachwedd 1980

2 Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Datblygu Cyffredinol a Ganiateir) (Diwygio) (Rhif .3) (Cymru) 2020

hyn, o dan rai amgylchiadau, na all pawb gael budd o'r hawliau hyn ac y bydd angen iddynt wneud cais i'r ACLI am ganiatâd cynllunio os bydd y strwythur yn gyfystyr â datblygiad.

Mae'r graddau y gallwch gael budd o'r hawliau datblygu a ganiateir yn dibynnu ar faint y man tyfu a maint y sied storio a'r tŷ gwydr.

Arwynebedd y Safle a nifer y siediau storio a thai gwydr a ganiateir:

- Ar gyfer safleoedd sy'n mesur 125 metr sgwâr neu fwy, caniateir un sied storio **ac** un tŷ gwydr. Fodd bynnag, nid yw'r hawliau datblygu a ganiateir yn caniatáu codi dwy sied storio neu ddau dŷ gwydr ar lain o dir o'r maint hwn.
- Ar gyfer safleoedd sy'n mesur rhwng 62 metr sgwâr a llai na 125 metr sgwâr, caniateir un sied storio **neu** un tŷ gwydr.
- Nid yw hawliau datblygu a ganiateir yn gymwys i safleoedd sydd ag arwynebedd o lai na 62 metr sgwâr, sy'n golygu y bydd angen i chi wneud cais am ganiatâd cynllunio ar gyfer unrhyw strwythurau sy'n gyfystyr â datblygiad at ddibenion deddfwriaeth gynllunio.

Maint y siediau storio a thai gwydr a ganiateir:

- Ni ddylai pob sied storio neu dŷ gwydr fod yn fwy nag arwynebedd daear o 6 metr sgwâr pan y'i mesurir y tu allan.
- Ni ddylai pob sied storio neu dŷ gwydr fod yn fwy na 2.2 metr o uchder.

Ymestyn siediau storio a thai gwydr presennol

- Os oes gennych sied storio neu dŷ gwydr sy'n llai na'r arwynebedd mwyaf a ganiateir gan yr hawliau datblygu a ganiateir, caniateir i chi hefyd ymestyn eich strwythur, ar yr amod eich bod yn cydymffurfio â'r meini prawf a nodwyd uchod.

Er gwaethaf yr uchod, nid yw'r hawliau datblygu a ganiateir yn gymwys a bydd angen caniatâd cynllunio lle:

- byddai'r datblygiad mewn ardal warchodedig, sef tir erthygl 1(5). Tir yw hwn a geir mewn Parciau Cenedlaethol, ardaloedd o harddwch naturiol eithriadol ac ardaloedd cadwraeth.
- byddai'r datblygiad ar dir mewn Safle Treftadaeth y Byd;
- byddai'r datblygiad yng nghwrttil adeilad rhestredig; neu
- byddai'r datblygiad o fewn:
 - 8 metr i brif afon nad yw'n afon lanw (neu o fewn 8 metr i unrhyw amddiffynfeydd llifogydd neu gwlfert ar yr afon honno); neu
 - o fewn 16 metr i brif afon lanw (neu o fewn 16 metr i unrhyw amddiffynfeydd llifogydd neu gwlfert ar yr afon honno).

Mae'r hawliau datblygu a ganiateir yn gymwys i fannau tyfu cymunedol a ddiffinnir, at ddibenion y ddeddfwriaeth, fel:

- (a) rhandir gan gynnwys gardd rhandir o fewn ystyr Deddf Rhandiroedd 1922; neu
- (b) unrhyw dir arall a ddefnyddir neu y bwriedir ei ddefnyddio -
 - i. gan un neu fwy o gymunedau,
 - ii. yn gyfan gwbl neu'n bennaf i dyfu llysiau, ffrwythau, perlysiau neu flodau,
 - iii. mewn ffordd nad yw'n anelu at wneud elw.

Mae'r ddeddfwriaeth hefyd yn egluro beth yw tŷ gwydr at ddibenion yr hawliau datblygu a ganiateir hyn. Ystyr tŷ gwydr yw strwythur megis tŷ gwydr neu dwnnel polythen lle y caiff llysiau, ffrwythau, perlysiau neu flodau eu tyfu o dan orchudd mewn man amgaaedig, ond nid yw'n cynnwys strwythur lle y cedwir da byw.

Cydberthnasau rhwng siediau storio/tai gwydr sy'n bodoli eisoes a'r hawliau datblygu a ganiateir

Wrth ystyried nifer y strwythurau a ganiateir, mae'n rhaid i chi ystyried unrhyw siediau storio neu dai gwydr sy'n bodoli eisoes ar eich llain, p'un a ydynt yn cael eu caniatáu gan y ddeddfwriaeth ai peidio. Er enghraifft, os yw eich llain yn mesur 62 metr sgwâr a bod gennych sied storio neu dŷ gwydr sy'n gyfystyr â datblygiad eisoes, byddwch eisoes wedi defnyddio eich lwfans o ran hawliau datblygu a ganiateir a bydd angen caniatâd cynllunio ar gyfer unrhyw strwythur ychwanegol. Fodd bynnag, cewch godi sied storio neu dŷ gwydr newydd yn lle eich strwythur presennol yn unol â'r cyfyngiadau a nodwyd uchod.

Os yw eich llain yn mesur 125 metr sgwâr neu fwy a bod gennych dŷ gwydr sy'n gyfystyr â datblygiad eisoes, ond nad oes gennych unrhyw strwythurau eraill, cewch godi sied storio yn unol â'r cyfyngiadau a nodwyd uchod heb orfod cael caniatâd cynllunio. Ni chaniateir i chi godi

ail dŷ gwydr. Yn yr un modd, mae'r un peth yn wir os oes gennych sied storio sy'n gyfystyr â datblygiad eisoes ond nad oes gennych unrhyw strwythurau eraill, h.y. caniateir i chi godi tŷ gwydr heb orfod cael caniatâd cynllunio. Fodd bynnag, ni chaniateir i chi godi ail sied storio.

Os byddwch am wneud gwaith datblygu sy'n mynd y tu hwnt i'r hyn a ganiateir gan yr hawliau datblygu a ganiateir, gallwch wneud cais i'r ACLI am ganiatâd cynllunio sy'n caniatáu i'r holl amgylchiadau lleol ac unrhyw ystyriaethau perthnasol gael eu hystyried.

Os oes unrhyw amheuaeth a fyddai unrhyw gynnig yn gyfystyr â datblygu a ganiateir, dylid ceisio cyngor gan yr ACLI.

Mae'r hawliau datblygu a ganiateir a nodir yn y bennod hon yn darparu ar gyfer siediau storio a thai gwydr ar raddfa, ac mewn lleoliadau, sy'n golygu bod yr effeithiau cynllunio yn fach iawn ac, felly, nad oes angen rhoi ystyriaeth fanwl iddynt drwy gais cynllunio.

Mae'n anochel bod angen sicrhau cydbwysedd rhwng buddiannau rhanddeiliaid ac nad yw'n bosibl bodloni gofynion pob parti â buddiant wrth greu hawliau datblygu a ganiateir. Mae'r hawliau datblygu a ganiateir hyn yn ceisio sicrhau cydbwysedd rhwng yr angen i roi mwy o ryddid i dyfwrwr ddefnyddio eu man tyfu a'r angen i sicrhau bod buddiannau'r amgylchedd ehangach yn cael eu diogelu.

Ffensys

Gall unrhyw ddull amgáu, gan gynnwys ffens, wal neu giât, gael ei adeiladu heb caniatâd cynllunio ar yr amod nad yw'n uwch nag 1 metr ger ymyl priffordd (ffordd) neu 2 fetr rywle arall, heblaw o fewn ffiniau adeilad rhestredig³. Peidiwch ag anghofio darllen eich cytundeb tenantiaeth i weld a yw ffensys yn cael eu caniatáu.

Lleiniau caled a llwybrau mynediad

Mae'n bosibl y bydd angen llain galed i barcio ceir neu gynnal cyfarfodydd ar eich prosiect tyfu. Gallai llwybrau mynediad neu hyd yn oed fynedfa i gerbydau fod yn ddymunol hefyd. Mae'r holl waith hwn yn cael ei ystyried yn ddatblygiad a bydd angen cael caniatâd cynllunio ar ei gyfer. Gallai ardaloedd bach iawn gael eu hystyried yn 'de minimus', sy'n golygu eu bod mor fach fel nad ydynt yn cyfiawnhau ymyrraeth gan yr ACLI. Dylech siarad â'ch awdurdod cynllunio am hyn cyn dechrau ar unrhyw waith. Peidiwch ag anghofio darllen eich cytundeb tenantiaeth i weld a yw lleiniau caled yn cael eu caniatáu.

Gwelyau uwch

Gellid ystyried bod gwely uwch yn strwythur neu'n weithrediad peiranyddol y mae angen caniatâd arno. Mewn llawer iawn o achosion, ystyrir eu bod yn 'de minimus', sy'n golygu eu bod mor fach fel nad ydynt yn cyfiawnhau ymyrraeth gan yr ACLI. Po fwyaf yw'r gwely, y

mwyaf tebygol ydyw y bydd angen caniatâd cynllunio arno. Dylech siarad â'ch ACLI am hyn cyn dechrau ar unrhyw waith. Peidiwch ag anghofio darllen eich cytundeb tenantiaeth i weld a yw gwelyau uwch yn cael eu caniatáu.

Cadarnhau a oes angen caniatâd cynllunio

Gofynnwch i'ch ACLI a oes angen caniatâd cynllunio ar gyfer strwythur penodol neu fath penodol o ddatblygiad. Efallai y bydd yn awgrymu y dylech gyflwyno Tystysgrif Defnydd neu Ddatblygiad Cyfreithlon. Cais i brofi a yw defnydd neu ddatblygiad presennol neu arfaethedig yn gyfreithlon yw hwn. Mae manteision i fabwysiadu'r dull hwn o weithredu am ei fod yn rhoi sicrwydd i chi ac imiwnedd rhag camau gorfodi yn y dyfodol. Os na fydd y strwythur na'r defnydd eisoes wedi dechrau, bydd y ffi am y cais yn cyfateb i hanner y ffi arferol am wneud cais cynllunio.

Gallwch wneud cais drwy wasanaeth ceisiadau ar-lein Ceisiadau Cynllunio Cymru – <https://llyw.cymru/cyflwyno-cais-am-ganiatad-cynllunio>

Mae angen caniatâd cynllunio – beth y dylwn ei wneud?

Cyngor cyn ymgeisio

Mae pob ACLI yn darparu gwasanaeth cyngor cyn ymgeisio statudol i'r rhai sy'n gofyn amdano. Bydd ACLIau yn darparu ymateb ysgrifenedig i ymgeisydd, a fydd yn cynnwys y wybodaeth ganlynol o leiaf.

- hanes cynllunio perthnasol y safle
- polisiâu perthnasol y cynllun datblygu y caiff y cynnig datblygu ei asesu yn eu herbyn
- canllawiau cynllunio atodol perthnasol
- unrhyw ystyriaethau cynllunio perthnasol eraill
- asesiad cychwynnol o'r datblygiad arfaethedig, yn seiliedig ar y wybodaeth uchod.

3 Gorchymyn Datblygu Cyffredinol a Ganiateir 1995, Atodlen 2, Rhan 2, Dosbarth A

Mae ffi⁴ yn daladwy i'r ACLI am y gwasanaeth hwn sy'n seiliedig ar faint a graddfa'r datblygiad arfaethedig.

Gall ACLlau gynnig ymatebion ysgrifenedig ychwanegol, cyfarfodydd ac ati, os bydd ymgeisydd yn gofyn am ragor o gyngor cyn ymgeisio y tu hwnt i'r gofynion sylfaenol statudol. Bydd ACLlau yn codi ffioedd dewisol am y gwasanaethau hyn.

Bydd yn ofynnol i ymgeiswyr gwblhau ffurflen ymholi cyn ymgeisio er mwyn defnyddio'r gwasanaeth cyn ymgeisio, sydd ar gael ar wefan yr ACLI. Bydd yn rhaid i ymgeiswyr ddarparu'r wybodaeth ganlynol ar y ffurflen ymholi cyn ymgeisio:

- Manylion cyswllt (enw, cyfeiriad, rhif ffôn a chyfeiriad e-bost)
- Disgrifiad o'r datblygiad
- Cyfeiriad y safle
- Cynllun o'r lleoliad (ar sail Arolwg Ordnans)
- Cynlluniau, neu wybodaeth ategol ychwanegol, a fydd yn helpu'r ACLI i ddarparu ymateb penodol defnyddiol.

Dyma'r wybodaeth y mae'n ofynnol i chi ei darparu. Cewch ddarparu gwybodaeth yn ychwanegol at y gofynion uchod er mwyn helpu ACLI i ddarparu ymateb sy'n seiliedig ar yr holl wybodaeth sydd ar gael.

Mae gan ACLlau 21 diwrnod i ddarparu ymateb ysgrifenedig i'r ymgeisydd. Caniateir estyniadau i'r cyfnod hwnnw, ar yr amod y bydd yr ACLI a'r ymgeisydd yn cytuno'n ysgrifenedig ar ddyddiad diwygiedig ar gyfer dychwelyd ymateb ysgrifenedig i'r ymgeisydd.

Bydd cyngor cyn ymgeisio yn rhoi syniad gwell i ymgeisydd ynghylch a yw ei gynnig yn debygol o gael caniatâd cynllunio ai peidio, er mai cyngor anffurfiol fydd hwn ac ni fydd yn gwarantu'r penderfyniad terfynol.

Mae'n ddefnyddiol ystyried yr amserlen ar gyfer penderfynu ar geisiadau cynllunio os byddwch am sicrhau bod eich prosiect yn cyd-fynd â'r

tymhorau tyfu. Er enghraifft, er mwyn dechrau tyfu ym mis Mawrth, bydd angen i chi gyflwyno eich cais cynllunio ym mis Tachwedd y flwyddyn flaenorol er mwyn i chi gael eich caniatâd cynllunio a chwblhau'r gwaith mewn pryd.

Systemau Draenio Cynaliadwy (SUDS)

Bydd angen systemau draenio cynaliadwy (SuDS) ar gyfer dŵr wyneb ar bob datblygiad newydd sy'n cynnwys mwy nag un anhedd-dy neu os yw'r arwynebedd adeiladu yn cyfateb i **100 metr sgwâr neu fwy**. Mae'n rhaid i'r systemau draenio cynaliadwy gael eu dylunio a'u hadeiladu yn unol â Safonau Systemau Draenio Cynaliadwy Statudol a gyhoeddir gan Weinidogion Cymru ac mae'n rhaid i Gynlluniau Systemau Draenio Cynaliadwy gael eu cymeradwyo gan yr awdurdod lleol sy'n gweithredu yn ei rôl fel Corff Cymeradwyo Systemau Draenio Cynaliadwy, cyn i unrhyw waith adeiladu ddechrau.

Os bydd eich datblygiad yn debygol o fod yn fwy na 100 metr sgwâr, dylech siarad â Chorff Cymeradwyo Systemau Draenio Cynaliadwy eich awdurdod lleol a fydd yn cynnig gwasanaeth cyngor cyn ymgeisio y codir tâl amdano i chi. Dylech siarad â'r Corff Cymeradwyo Systemau Draenio Cynaliadwy **cyn cyflwyno eich cais cynllunio** er mwyn i'ch systemau draenio allu cael eu cynnwys yn eich cais cynllunio i'w cymeradwyo.

Y system gynllunio yng Nghymru a ffiniau aneddiadau

Mae'n ofynnol i bob awdurdod lleol baratoi cynllun datblygu lleol (CDLI) ar gyfer ei ardal. Mae'r system gynllunio yng Nghymru yn rheoli'r ffordd y caiff tir ei ddatblygu a'i ddefnyddio er budd y cyhoedd. Prif ddiben y cynllun datblygu yw rhoi sicrwydd i'r datblygwr a'r cyhoedd ynglŷn â'r math o ddatblygiad a gaiff ei ganiatáu mewn lleoliad penodol. Dylai ceisiadau am ganiatâd cynllunio gael eu gwneud yn unol â'r CDLI oni fydd ystyriaethau perthnasol yn nodi fel arall.

Ers blynnyddoedd lawer mae'r system gynllunio wedi ceisio diogelu cefn gwlad a gwella'r

4 Fel y'i nodir yn Rheoliadau Cynllunio Gwlad a Thref (Ffioedd am Geisiadau, Ceisiadau Tybiedig ac Ymweliadau Safle) (Cymru) (Diwygio) 2016 <https://www.legislation.gov.uk/wsi/2016/62/contents/made>

amgylchedd trefol. Mae'r rhan fwyaf o waith datblygu a ganiateir wedi'i gyfyngu o fewn ffiniau aneddiadau. Mae ffin anheddiad yn llinell wedi'i thynnu ar fap o amgylch dinas, tref neu bentref, sy'n dynodi lle y bydd gwaith datblygu yn dderbyniol mewn egwyddor.

Wrth ddewis eich safle, argymhellir eich bod yn ceisio dewis un o fewn ffiniau anheddiad neu yn yr ardal drefol. Os byddwch am adeiladu strwythurau ar y safle, bydd yn haws i chi gael caniatâd cynllunio am mai at y lleoliad hwn y mae'r rhan fwyaf o waith datblygu wedi'i gyfeirio. Cefn gwlad yw unrhyw dir y tu hwnt i linell ffin yr anheddiad a bydd polisiau llymch yn gymwys.

Lleihau'r effaith – canllaw arferion da

Mae pethau y gallwch eu gwneud er mwyn helpu i leihau effaith gwaith datblygu ar eich rhandir neu'ch safle tyfu.

- Gallwch leihau effaith siediau a strwythurau eraill ar y dirwedd drwy eu lleoli yn agos at wrych terfyn neu ar dir is neu drwy gael un ardal storio offer yn hytrach na storfeydd ar leiniau unigol yma ac acw ar y safle datblygu. Mae angen i adeiladau yng nghefn gwlad fod â golwg amaethyddol. Felly, mae'n bosibl na fydd sied gardd ddomestig yn dderbyniol. Siaradwch â'ch ACLI am y math o strwythur y gellid ei ystyried.
- Mae'n rhan o hanfodion prosiect tyfu cymunedol ond, gwnewch yn siŵr eich bod bob amser yn cynnwys y gymuned leol yn eich prosiect. Byddwch yn ymwybodol o'r effaith y caiff strwythurau a gweithgareddau tyfu ar fwynhad eiddo cyfagos. Siaradwch â'r cymdogion a gofynnwch iddynt pa fath o gynllun yr hoffent ei weld a ble yr hoffent weld unrhyw strwythurau yn cael eu lleoli.
- Nid ateb eich dibenion chi yn unig y dylai cynllun eich man tyfu ei wneud. Ystyriwch sut olwg fydd arni o leoliadau gerllaw'r safle ac ymhellach i ffwrdd yn y dirwedd. Sefydlwch ffiniau prydferth yr olwg, megis cloddiau naturiol a lleiniau wedi'u plannu â blodau gwyllt.

- A ellir gwneud i'r strwythurau a osodwch ar y safle edrych yn fwy deniadol drwy blannu o'u hamgylch neu ddefnyddio deunyddiau gwahanol.
- Efallai y bydd angen gosod llwybrau a hyd yn oed heol i'ch man tyfu. Dylech bob amser ddefnyddio deunyddiau sy'n briodol i'r ardal o amgylch y safle a meddwl am fesurau i leihau dŵr ffo. Defnyddiwch arwynebau athraidd yn hytrach na tharmac.
- Meddyliwch am ffyrdd arloesol o gasglu dŵr o'r strwythurau. Y defnydd amlwg ar gyfer y dŵr yw dyfrhau eich cnydau ond bydd hyn hefyd yn helpu i atal dŵr ffo a llifogydd i eiddo cyfagos.
- Lleolwch eich safle gerllaw'r gymuned a fydd yn ei ddefnyddio. Os bydd defnyddwyr yn gallu cerdded neu feicio i'r safle, byddwch yn gallu dangos bod y safle mewn lleoliad cynaliadwy ac y caiff ei ddefnyddio'n helaeth. Mae cysylltiadau trafnidiaeth gyhoeddus gerllaw yn fanteisiol hefyd.
- Er mwyn ategu polisiau yn y cynllun datblygu lleol, mae'n rhaid i awdurdodau lleol gynnal asesiad o fannau agored sy'n dangos faint o fannau agored y maent eu darparu yn eu hardal. Ar y cyfan, mae angen i fan agored fod ar agor ac yn hygyrch i bawb. Os bydd eich prosiect tyfu yn bodloni'r meini prawf hyn, yna bydd eich prosiect yn fwy derbyniol. Felly, ceisiwch beidio â chodi ffensys a chaniatewch i bob aelod o'r cyhoedd gael mynediad iddo. Mewn llawer o ardaloedd, nid yw fandaliaeth yn broblem fawr.
- Rhowch wybod i Aelod (Cynghorydd) eich ward leol a phobl leol yn y gymuned am yr hyn rydych yn ei wneud. Cynigiwch eu cynnwys yn eich cynlluniau a gofynnwch am eu cefnogaeth.

Ffioedd ceisiadau cynllunio

Bydd yn rhaid talu ffi i gyflwyno cais cynllunio. Mae'r ffioedd cynllunio cyfredol ar gael ar wefan eich ACLI.

Dogfennau i'w cyflwyno gyda'ch cais cynllunio

Ceir canllawiau ar y wybodaeth sydd ei hangen ar gyfer cais cynllunio dilys a chaniatadau eraill, gan gynnwys Tystysgrif Defnydd neu Ddatblygiad Cyfreithlon, yn y Llawlyfr Rheoli Datblygu, yn benodol atodiad Adran 7: ceisiadau cynllunio – rhestr o ofynion dilysu, sydd ar gael ar wefan Llywodraeth Cymru:

<https://llyw.cymru/llawlyfr-rheoli-datblygu>.

Holwch eich ACLI os byddwch h yn ansicr o hyd ynghylch pa ddogfennau sydd angen eu cyflwyno.

Bydd methu â darparu'r wybodaeth sy'n ofynnol pan fyddwch yn cyflwyno eich cais yn arwain at oedi cyn ei ddilysu.

Pan fyddwch yn cyflwyno eich cais

Caiff y rhan fwyaf o geisiadau cynllunio eu cyflwyno ar-lein drwy wasanaeth ceisiadau ar-lein Ceisiadau Cynllunio Cymru – <https://llyw.cymru/cyflwyno-cais-am-ganiatad-cynllunio>.

Unwaith y bydd cais wedi'i gyflwyno, caiff ei ystyried gan yr ACLI. Os caiff ei gofrestru, caiff amrywiol bobl ac ymgynghoreion eu hysbysu am y cais cynllunio a rhoddir 21 diwrnod iddynt gyflwyno sylwadau. Efallai y bydd y swyddog cynllunio yn ymweld â'r safle ac yn asesu effaith y cynnig ar yr ardal o'i amgylch.

Os daw gwrthwynebiadau i law ac yr ystyrir eu bod yn 'berthnasol'⁵ i'r cais cynllunio, bydd yn rhaid i'r swyddog eu hystyried.

Gellir ymdrin â rhai ceisiadau cynllunio o dan bwerau dirprwyedig ac mae angen i geisiadau eraill gael eu hystyried gan bwyllgor cynllunio'r awdurdod lleol. Os caiff y cais ei ystyried gan y pwyllgor cynllunio, gall gymryd ychydig mwy o amser i benderfynu arno.

Rydym wedi cael ein penderfyniad cynllunio – beth nesaf?

Nid yw'r ffaith eich bod wedi cael caniatâd cynllunio ar gyfer eich datblygiad bob amser yn golygu y gallwch fwrw ymlaen ag ef ar unwaith. Darllenwch eiriad y disgrifiad ar yr hysbysiad o'r penderfyniad. A yw'n cwmpasu'r holl waith rydych am ei wneud? Darllenwch yr amodau ar yr hysbysiad o'r penderfyniad cynllunio. Mae'n bwysig iawn eich bod yn cydymffurfio â'r amodau hyn. Os na fyddwch yn cydymffurfio â'r amodau cynllunio, mae'n bosibl y bydd yr ACLI yn cymryd camau gorfodi yn eich erbyn.

Mae ein cais wedi'i wrthod – beth nesaf?

Yn yr hysbysiad o'r penderfyniad, mae'n rhaid i'r awdurdod cynllunio nodi'n glir ei resymau dros wrthod eich cais. Cymerwch amser i'w hystyried. Os na fyddwch yn eu deall o hyd, dylech siarad â'r swyddog cynllunio.

Os byddwch o'r farn y gallwch oresgyn y pryderon hyn, efallai y byddwch am gyflwyno cais cynllunio arall i'w ystyried.

Ar ôl trafod â'r swyddog cynllunio, os byddwch yn dal i gredu bod gennych achos da yn seiliedig ar y wybodaeth a ddarparwyd gyda'r cais cynllunio a gyflwynwyd, gallwch gyflwyno apêl i Weinidogion Cymru, drwy'r Arolygiaeth Gynllunio, yn erbyn y penderfyniad.

Os na fyddwch am apelio nac ailgyflwyno cais, gallwch weld a oes modd i chi barhau heb y datblygiad (strwythur neu waith) ar eich safle. Gallech ddewis safle gwahanol sy'n fwy priodol, lle y gallech gael caniatâd cynllunio ar gyfer y datblygiad.

⁵ yn berthnasol i'r datblygiad

Cyngor ar Weithio gyda Grwpiau Tyfu Cymunedol

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, mae llawer o bobl wedi cydnabod manteision tyfu eu bwyd eu hunain a sefydlu gerddi cymunedol neu fannau gwyrdd cysylltiedig. O ganlyniad, bu cynnydd sylweddol yn y galw am leiniau addas o dir mewn ardaloedd trefol a gwledig. Mae hyn, yn ei dro, wedi arwain at brinder tir, megis rhandiroedd, ac angen cynyddol i ddod o hyd i atebion amgen.

Cyflwynodd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 rwymedigaethau newydd i gyrff cyhoeddus gwahanol sicrhau eu bod yn gweithredu mewn ffordd gynaliadwy, nid dim ond ystyried y presennol, ond cenedlaethau'r dyfodol hefyd. Mae tyfu bwyd mewn ffordd sy'n ystyriol o'r amgylchedd yn bodloni'r agenda hon ac yn fwy byth pan fydd yn cael ei wneud gan y gymuned. Mae hyn yn golygu bod y manteision i'r sector cyhoeddus a'r sector preifat sy'n deillio o brosiectau tyfu cymunedol yn cael eu cydnabod a'u datblygu.

Mae sawl math gwahanol o ardd gymunedol, gan gynnwys rhandiroedd/leiniau tebyg i randoedd, ardaloedd tyfu cymunedol, gerddi therapiwtig, gerddi ysgol a pherllannau. Mae prosiectau newydd yn datblygu drwy'r amser. Gall y gwahanol fathau hyn o dyfu ddigwydd ar unrhyw dir, nid dim tir y cyngor. Mae amrywiaeth gynyddol o berchnogion tir wedi cynnig eu tir yn llwyddiannus at ddiben garddio cymunedol, gan gynnwys ffermwyr, datblygwyr, y GIG, perchnogion ystad, cymdeithasau tai, prifysgolion, manwerthwyr a chyrff cyhoeddus fel Network Rail.

Mae gan rai perchnogion tir bryderon dealladwy ynghylch trosglwyddo eu tir ar gyfer tyfu bwyd cymunedol ac i'w ddefnyddio at ddibenion cymunedol eraill. Gall fod pryderon ynghylch sut y gellir gwneud hyn mewn ffordd effeithlon a chosteffeithiol. Os caiff ei wneud yn iawn ac mewn ffordd agored, gall fod yn fuddiol i bob parti.

Tir addas

Efallai nad ydych yn credu y byddai'r tir dros ben sydd ar gael gennych yn addas, ond mae sawl ffordd arloesol o dyfu ar raddfa fach, gan ddefnyddio gweithwyr gwirfoddol. Bydd pob sefyllfa â'i heriau ei hun oherwydd gwahanol drefniadau perchnogaeth a daliadaeth tir a gwahanol nodweddion y safle a'r ardal o'i amgylch, yn ogystal â'r defnydd arfaethedig o'r tir. Fodd bynnag, gellir datrys y rhan fwyaf o broblemau drwy drafodaeth fanwl a sicrhau bod y cytundeb cyfreithiol cywir yn ei le.

Bydd faint o dir sydd ei angen yn amrywio yn ôl y defnydd tyfu arfaethedig. Gall tyfu cymunedol ddigwydd ar unrhyw fath o safle, o lain fach 2m x 2m i 10 erw ar gyfer prosiect amaethyddiaeth â chefnogaeth y gymuned, sy'n tyfu llysiau ar gyfer cynllun blychau sy'n bwydo 40 o deuluoedd.

Os oes gennych gynlluniau hirdymor ar gyfer eich tir, nid yw hynny'n golygu na all y tir gael ei ddefnyddio at ddiben tyfu yn y cyfamser. Mae rhai prosiectau gwych wedi digwydd ar dir datblygu, yn y byrdymor, gan symud ymlaen pan fydd caniatâd cynllunio wedi'i roi ac mae'r datblygiad ar fin dechrau. Felly, yr hyn sy'n bwysig yw bod pawb sy'n gysylltiedig â'r prosiect yn gwybod o'r cychwyn mai defnydd "yn y cyfamser" ydyw a bod pawb yn cael gwybod yn gyson am hynt y datblygiad. Mantais hyn yw y gall grwpiau cymunedol wneud defnydd da o dir a fyddai'n wag a segur fel arall mewn ffordd sy'n cynnig manteision a chyfleoedd i bobl leol a pherchennog y tir. Mae llawer o enghreifftiau o arferion da ledled y Deyrnas Unedig.

Rhent

Mae hyn yn dibynnu ar yr hyn rydych am ei gyflawni. Mae rhai perchnogion tir:

- yn gosod eu tir am ddim (er enghraifft tir wedi'i esgeuluso neu nad yw'n cael ei ddefnyddio mewn ardaloedd trefol)

- yn gosod eu tir am swm bach iawn/am y gost (fel yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol)
- yn gosod y tir ar rent yn ôl pris y farchnad (er enghraifft, y rhent arferol am dir ffermio).

Dod o hyd i dyfwyr a phrosiectau cymunedol eraill

- cysylltwch â'ch cyngor lleol a allai eich helpu i ddod o hyd i dyfwyr, yn enwedig os bydd ganddo restr aros am randiroedd
- cysylltwch â'ch grŵp Pontio Lleol a all fod yn ffynhonnell dda o bobl sy'n chwilio am dir
- cysylltwch â phrosiectau tyfu cyfagos a allai fod yn awyddus i gael tir ychwanegol
- defnyddiwch y cyfryngau cymdeithasol
- rhwng gynig ar hysbysebu neu roi erthygl yn y wasg leol
- cysylltwch â'ch cyngor cymuned neu dref
- gosodwch bosteri yn lleol ac os byddwch yn denu digon o ddiddordeb, gallech gynnal cyfarfod cyhoeddus anffurfiol ar y safle neu gerllaw.
- ffurfiwch rwydwaith tyfu lleol sy'n dod â pherchenogion tir a grwpiau cymunedol at ei gilydd.

Pan fyddwch yn caniatáu i drydydd parti ddefnyddio eich tir, mae'n hanfodol cadarnhau bod yswiriant atebolrwydd cyhoeddus gan y grŵp/unigolion sy'n defnyddio eich tir: dylech fynnu bod y trydydd parti yn trefnu'r yswiriant hwn mewn unrhyw gytundeb rhentu ffurfiol. Dylech hefyd gadarnhau a yw eich yswiriant eich hun yn ddigonol ar gyfer rhwymedigaethau posibl fel mynediad, neu ddifrod i wasanaethau, os caiff y tir ei rentu i drydydd parti.

Gall cymryd mwy o amser i negodi a delio â grŵp cymunedol nag ag unigolyn, p'un a fyddwch yn negodi prydles neu'n gwerthu neu drosglwyddo'r tir i'r grŵp. Mae'n bwysig darparu ar gyfer hyn yn yr amserlen. Ceisiwch sicrhau bod un unigolyn yn cael ei enwebu'n gynrychiolydd a bod ganddo'r awdurdod i ddelio â chi. Gwnewch yn siŵr eich bod yn deall pa mor aml mae'r grŵp yn cyfarfod a pha mor gyflym y gall wneud penderfyniadau. Yn y tymor hwy, am mai grŵp cymunedol ydyw, mae'n debygol y bydd mwy o bobl yn cael budd na os byddwch yn delio ag un unigolyn.

Mae'n bosibl y byddwch am ofyn i'r grŵp ddarparu'r wybodaeth ganlynol:

- cyfansoddiad y grŵp neu wybodaeth am y grŵp
- nodau ac amcanion y prosiect tyfu cymunedol
- gwybodaeth am gyllid neu gynllun busnes os yw'n briodol.

I gael rhagor o wybodaeth am osod eich tir ar rent, mae gan ran y Gwasanaeth Cyngori ar Dir Cymunedol (CLAS) o'r wefan Ffermydd a Gerddi Cymdeithasol, lawer o ddogfennau i'ch helpu; nodi pa gytundeb cyfreithiol sy'n briodol, llunio tenantiaeth, ymdrin â'r agweddau cyfreithiol ar osod eich tir a threfnu yswiriant. Mae gan CLAS Cymru swyddogion yng Nghymru hefyd a all eich helpu gyda'ch ymholiadau ynglŷn â thir a chynllunio. www.farmgarden.org.uk/cy.uk

Materion sy'n ymwneud â rhandiroedd

Os byddwch yn penderfynu yr hoffech gael rhandiroedd ar eich tir, ond eich bod yn pryderu y bydd cymhlethdod deddfwriaeth rhandiroedd yn effeithio ar eich gallu i newid y defnydd a wneir o'r darn hwnnw o dir yn y dyfodol, nid oes angen i chi boeni. Mae deddfwriaeth rhandiroedd yn darparu rheoliadau pwysig i amddiffyn mannau tyfu bwyd, ond mae ond yn ymwneud â safleoedd ym mherchenogaeth cynghorau a grëwyd i ateb y galw ymhlith eu trigolion. Nid yw'n effeithio ar safleoedd preifat na safleoedd y mae'r cyngor yn berchen arnynt ond sydd wedi'u clustnodi at ddefnydd arall yn y dyfodol, fel estyniad i fynwent.

Mae'n briodol defnyddio prydles rhandiroedd ar safleoedd preifat a safleoedd y cyngor a gellir eu rhoi i grwpiau yn ogystal ag unigolion. Gellir eu creu i fodloni gofynion penodol perchennog y tir a'r gymdeithas rhandiroedd. Gall Gwasanaeth Cyngori ar Dir Cymunedol Cymru helpu'r ddau barti i lunio cytundeb sydd o fudd i'r ddau ohonynt.

Manteision tyfu bwyd cymunedol

1. Os ydych yn berchennog tir a bod gennych fusnes sydd ag elfen arlwy'o'n rhan ohono, gall cynhyrchu bwyd ar y safle neu gerllaw gynnig cyflenwadau ffres, blasus, am bris rhesymol. Mae nifer o gwmnïau wedi sefydlu **rhandiroedd yn y gweithle** ar gyfer eu staff, gan gynnig cyfleoedd iddynt arddio yn ystod eu hamser cinio ac ar ôl gwaith, sy'n helpu i wella llesiant cyflogion.
2. Gall tir yr ymddengys nad yw'n cael ei ddefnyddio ddigon neu ei fod yn segur fod yn fwy agored i ymddygiad gwrthgymdeithasol a fandaliaeth. Gallai cael prosiect tyfu cymunedol ar ddarn o dir arwain at **fwy o barch tuag at le**. Nid yn unig y bydd gennych fwy o bobl ar y safle, yn cadw llygad ar bethau, sy'n helpu i atal ymddygiad gwrthgymdeithasol, mae astudiaethau wedi dangos bod safleoedd sy'n cael gofal yn denu llai o fandaliaeth (i gael rhagor o wybodaeth, gweler "damcaniaeth y ffenestr wedi'i thorri").

3. Gallai galluogi tyfu cymunedol ar eich tir **alluogi buddsoddiad** na fyddai'n bosibl fel arall, er enghraifft adfer gardd hanesyddol â wal o'i hamgylch. Gallai grŵp cymunedol ddarparu'r adnoddau a'r gallu i gael y cyllid i'w fuddsoddi, y byddai'n anodd ei gael fel arall. Fel arfer, ynghlwm wrth fuddsoddiad sylweddol mae'r gofyniad bod yr ased ar gael am gyfnod hwy, er enghraifft 10 mlynedd neu fwy.

Gallai perchenogion darnau helaethach o dir neu berchenogion tir â gweithlu mawr ystyried rhoi polisi a phroses ar waith i gyfeirio ymholiadau. Mae defnyddio gwefan sydd eisoes yn bodoli yn ffordd syml o gyfeirio pobl at wybodaeth am yr hyn sydd ar gael neu pwy y dylid cysylltu ag ef.

Byddai mynd ati i fapio tir addas yn galluogi grwpiau cymunedol i ystyried beth sydd ar gael cyn cysylltu ag unigolyn penodol.

Astudiaeth achos: Hanley Landshare

Sefydlwyd safle rhandiroedd ar fferm laeth organig Lyndon Edwards yng Nghas-gwent. Deilliodd yr ardd o gyfarfod hap a damwain mewn digwyddiad a gynhaliwyd ym mis Hydref 2011. Roedd Transition Chepstow wedi bod yn chwilio am dir ar gyfer rhandiroedd yn y dref ond roedd wedi methu â dod o hyd i unrhyw safleoedd addas. Yn y digwyddiad, roedd aelod o Transition Chepstow yn eistedd nesaf at ffermwr laeth o'r enw Lyndon Edwards a bu'r ddau'n sgysio.

Roedd Lyndon yn medru cynnig safle 70m x 70m i'r grŵp. O'r cyswllt cychwynnol, cymerodd tua phedwar mis i negodi cytundeb ffurfiol ar gyfer defnyddio'r safle.

I gadw pethau'n syml, daeth deiliaid unigol y lleiniau at ei gilydd i greu grŵp cymunedol, gydag un unigolyn yn cynrychioli deiliaid y lleiniau ac yn gweithredu fel pwynt cyswllt â'r ffermwr.

Daeth y Grŵp Pontio craidd o hyd i unigolion eraill a oedd yn barod i ddal llain drwy siarad â phobl ac anfon negeseuon e-bost at ei aelodau a gyda chymorth Cyngor Sir Fynwy. Mae cryn nifer o bobl wedi cymryd lleiniau. Cysylltodd y cyngor â phobl ar ei restr aros ar gyfer rhandiroedd i roi gwybod iddynt am y safle a chadwodd wybodaeth yn ei siop un stop yng Nghas-gwent.

Mae'r siop fferm bellach yn gwerthu cynnyrch y trefniant rhannu tir.

Yr Amgylchedd a Bioamrywiaeth ar Randiroedd

Bioamrywiaeth yw'r amrywiaeth o fywyd, o'r fronfraith mewn perllan i ffyngau mewn coetir hynafol. Mae natur yn rhoi hanfodion bywyd i ni ac yn ein hysbrydoli, gan ddarparu gwasanaethau ecosystem megis dŵr ac aer glân, yn ogystal â rhoi pleser a heddwch mewn byd prysur. Rydym yr un mor ddibynnol ar system ecolegol iach â'r pryfed, y planhigion a'r anifeiliaid rydym yn rhannu'r blaned â nhw. Colli cynefin, llygredd, cyflwyno rhywogaethau goresgynnol, newid yn yr hinsawdd a gorddefnyddio adnoddau sy'n achosi'r dirywiad cyflym mewn bioamrywiaeth. Mae'r colledion hyn yn golygu bod ecosystemau yn llai abl i wrthsefyll ergydion a newid. Enghraifft bosibl o hyn yw os bydd tiriogaeth rhywogaeth yn newid oherwydd newid yn yr hinsawdd ond bod bylchau yn y cynefin sydd ar gael. Er bod Llywodraeth Cymru yn cymryd camau i wrthdroi'r dirywiad mewn bioamrywiaeth, gallwn hefyd wneud dewisiadau bob dydd sy'n cefnogi bioamrywiaeth a'r amgylchedd – yn enwedig ar y rhandir.

Nodweddion ar y rhandir sy'n cefnogi bioamrywiaeth

Er bod gerddi rhandir yn cael eu defnyddio i dyfu cnydau a blodau neu fel man hamdden fel arfer, gallant hefyd gynnwys cynefinoedd megis dôl, ymyl coetir (gwrych) a phyllau, a chynnal sawl rhywogaeth y mae ei nifer yn lleihau'n genedlaethol, megis adar cân, ystlumod, draenogod, amffibiaid a pheillwyr.

Gan gadw hyn mewn cof, os bydd eich grŵp yn ystyried creu rhandiroedd neu ardd gymunedol ar safle newydd, dylid ystyried bioamrywiaeth a budd ecolegol y safle. Mae'n bwysig meddwl am yr effaith y bydd trin y tir yn ei chael ar nodweddion ecolegol presennol ac ystyried a oes modd cadw rhai o'r nodweddion hyn neu gynllunio mannau i'w cynnwys.

Gwrychoedd ac ymylon

Gall un gwrych gynnal hyd at 2000 o rywogaethau, gan gynnal gwe fwyd ecolegol gymhleth. Mae gwrychoedd yn creu coridorau i fywyd gwyllt drwy'r dirwedd, gan gysylltu coetiroedd a chynefinoedd. Mae tyfu gwrych o amgylch y safle cyfan yn ffordd wych o gynyddu nifer y rhywogaethau sy'n cael eu cynnal gan eich prosiect a denu bywyd gwyllt buddiol i'ch tir.

Yn ogystal â chreu cynefin pwysig ar y safle, mae gwrychoedd hefyd yn helpu i gynnal hyd at 135 o 'rywogaethau â blaenoriaeth'. Mae Adran 7 o Ddeddf yr Amgylchedd 2016 yn rhoi manylion am Rywogaethau a Chynefinoedd â Blaenoriaeth www.biodiversitywales.org.uk/Deddf-yr-Amgylchedd-Cymru

Wrth blannu gwrych, mae'n well defnyddio cymysgedd o rywogaethau brodorol, gan gynnwys coed cyll, drain gwynion, drain duon, coed celyn a rhosod gwylltion. Er mwyn sicrhau bod eich gwrych yn cynnig y cynefin gorau posibl ac yn cynyddu bioamrywiaeth dylech wneud y canlynol:

- Ei gadw'n drwchus.
- Ei dorri ar yr adeg gywir, tua diwedd y gaeaf yn ddelfrydol.
- Peidio â'i dorri'n rhy aml nac yn rhy agos, ac ystyried plygu'r gwrych mewn modd traddodiadol.
- Annog blodau a glaswelltau i dyfu wrth fôn ac ar ymylon y gwrych.
- Gofalu am goed a phlannu rhai newydd i lenwi unrhyw fylchau.
- Adfywio hen wrychoedd.
- Gofalu eich bod yn plannu rhywogaethau addas wrth blannu gwrychoedd newydd.
- Cysylltu'r gwrych â chynefinoedd bywyd gwyllt eraill a llenwi bylchau.
- Cadw golwg ar eich clawdd a'i archwilio.

Mae www.hedgelink.org.uk yn rhoi rhagor o wybodaeth am blannu a chynnal a chadw gwrychoedd.

Pyllau

Mae pyllau yn cynnal dwy ran o dair o'r holl rywogaethau dŵr croyw. Mae creu pyllau newydd yn un o'r ffyrdd symlaf a mwyaf effeithiol o greu cynefin dŵr croyw.

Bydd gosod pwll nid yn unig yn denu ysglyfaethwyr buddiol i'r man tyfu, gan gynnwys amrywiaeth o amffibiaid ac infertebratau ond gall effeithio ar faterion amgylcheddol ehangach. Mae pyllau'n helpu i leihau llifogydd ac mae planhigion dyfrol sy'n ffotosyntheseiddio yn helpu i ostwng lefelau llygredd atmosfferig.

Mae'r Ymddiriedolaeth Cynefinoedd Dŵr Croyw www.freshwaterhabitats.org.uk yn sicrhau bod manteision cyrff dŵr bach yn cael eu cydnabod mewn materion polisi, yn y DU ac Ewrop. Mae'n gweithio gyda chyrff eraill i dynnu sylw at bwysigrwydd cyrff dŵr bach ar yr agenda ddŵr ac mae llawer o wybodaeth ar gael ar ei gwefan.

Mae pyllau yn creu lle hyfryd i ymlacio a gwyllo bywyd gwyllt hefyd. Beth am lawrlwytho taflen ffeithiau creaduriaid pyllau i weld faint o rywogaethau sy'n byw yn eich pwll ac o'i amgylch? Peidiwch â chael eich temtio i ddod â bwcedaid o ddŵr pwll o bwll arall i ddechrau eich un chi. Gallech ledaenu clefydau fel Coes Goch amffibiaid neu gyflwyno planhigion goresgynnol fel Bwyd yr Hwyaidd yn ddamweiniol. Bydd proses hudol yn digwydd ar ei phen ei hun a bydd creaduriaid pyllau yn dod o hyd i'ch pwll ac yn symud i mewn.

Os hoffech greu pwll ar eich rhandir neu yn eich gardd gymunedol dylech ddarllen telerau eich tenantiaeth yn gyntaf. Mae rhai tenantiaethau rhandiroedd a chytundebau tir eraill yn gosod cyfyngiadau ar byllau neu efallai y byddant yn mynnu eich bod yn cael caniatâd penodol cyn dechrau ar unrhyw waith. Cofiwch gynnal asesiad risg. Gall hyd yn oed ddŵr bas fod yn beryglus i blant bach.

Ardaloedd o laswellt hir a dolydd

Mae glaswelltiroedd a dolydd sy'n llawn rhywogaethau yn gynefinoedd dan fygythiad mawr yn y DU. Mae'r mwyafrif o'r glaswelltir yng Nghymru wedi cael ei wella drwy ychwanegu gwrteithiau ato, sydd wedi lleihau nifer y blodau gwyllt a'r peillwyr. Mae nifer y peillwyr yn lleihau'n sylweddol, yn bennaf o ganlyniad i golli cynefin ac mae'n hanfodol ein bod yn atal y dirywiad hwn. Mae gweirgloddiau'n olygfa brin hefyd. Mae chwyn âr, gan gynnwys Melyn yr Yd, Rhwyddlwyn, Briwlys y Tir Âr a Throellig yr Yd yn brin o ganlyniad i amaethu dwys, y defnydd o chwynladdwyr a phrosesau glanhau hadau.

Er mwyn helpu i wrthdroi'r duedd hon, gall neilltuo llain o dir o amgylch ymyl eich safle neu ardaloedd "gwyllt" ar gyfer porfeydd a blodau gwyllt gynyddu amrywiaeth y planhigion a'r pryfed ar eich safle. Bydd y rhain hefyd yn annog mamaliaid bach fel draenogod ac ystumod i ymweld a bwydo, gan helpu i leihau plâu fel gwlithod a malwod a phryfed.

Awgrymiadau defnyddiol:

- caniatewch i laswellt a blodau gwyllt dyfu'n hir rhwng mis Ebrill a mis Awst, yna torrwch nhw (yn eu tro) a chael gwared ar y toriadau. Bydd hyn yn helpu i greu 'glastir' sy'n llawn rhywogaethau
- sefydlwch eich dŵl wrth ymyl clawdd
- mae glaswellt o uchder gwahanol yn cynnal amrywiaeth ehangach o bryfed ac infertebratau.
- peidiwch â thorri'r ddŵl gyfan ar yr un pryd. Penderfynwch ar drefn torri ardaloedd yn eu tro

ac amrywio'r uchder. Bydd amrywio'r uchder fel hyn o fudd i infertebratau ac yn darparu cysgod.

- ceisiwch adael rhan o'r ardal laswelltog heb ei thorri dros y gaeaf. Bydd hyn yn cynnig cynefin pwysig iawn i bryfed sy'n gaeafu, ar ffurf deiliach marw neu frigau neu goesynnau marw sy'n sefyll.
- os bydd gennych ardaloedd gwlyb, dylid eu gwerthfawrogi fel ased bioamrywiaeth. Bydd infertebratau pwysig, fel chwilod y llawr, yn tyrru i'r ardaloedd hyn yn ôl y tymor.
- ychwanegwch hadau cribell felen i ardaloedd glaswelltog presennol. Bydd hyn yn helpu i leihau goruchafiaeth glaswellt ac annog mwy o rywogaethau blodau gwyllt i dyfu. Dylid hau hadau cribell felen yn yr hydref ar ôl cribino neu ddigroeni'r glaswellt ac mae angen rhew ar yr hadau i egino.
- A ydych yn bwriadu hau dŵl newydd yn hytrach na thorri a chribino glaswellt ac aros i weld beth sy'n ymddangos? Byddwch yn ymwybodol o'r gwahaniaeth rhwng cymysgeddau o hadau blodau darluniadol sy'n llawn rhywogaethau estron lliwgar a chymysgeddau o hadau cadwraeth sy'n cynnwys ein rhywogaethau dan fygythiad ac sy'n cynnal bywyd gwyllt brodorol.

Am ragor o wybodaeth, gweler:

www.buglife.org.uk

www.plantlife.org.uk/uk

Annog draenogod a helpwyr eraill yr ardd

Dylid annog bywyd gwyllt fel draenogod, llyffantod a bronfreithod i ddod i'r ardd gan eu bod yn bwyta plâu, gan gynnwys gwlithod a malwod. Yn anffodus, yn sgil colli cynefinoedd, mae niferoedd llawer o'r rhywogaethau hyn yn lleihau.

Mae sawl ffordd y gallwch ddenu draenogod a helpwyr eraill yr ardd i ddod i'ch ardal dyfu, gan gynnwys:

- gwneud yn siŵr bod mannau mynediad i'ch gardd, gan gynnwys bylchau mewn gwrychoedd a ffensys
- gadael ardaloedd i fywyd gwyllt

- adeiladu tŷ i ddraenogod
- darparu ffynhonnell dŵr croyw
- osgoi defnyddio pelenni lladd gwlithod a chemegion
- gwneud pyllau'n ddiogel i ddraenogod drwy roi ffordd iddynt ddringo allan
- archwilio glaswellt hir cyn ei dorri
- archwilio'ch pentwr compost cyn ei droi
- creu gwesty pryfed
- gosod blychau adar ac ystlumod
- plannu coed ffrwythau a chnau yn eich ardal dyfu.

Planhigion i beillwyr

Mae'n dra hysbys ei bod hi'n argyfwng ar ein peillwyr. Mae'r rhesymau dros hyn yn cynnwys diffyg ffynonellau bwyd oherwydd newidiadau mewn amaethyddiaeth, y defnydd o blaladdwyr a newid yn yr hinsawdd. Lansiodd Llywodraeth Cymru y Cynllun Gweithredu ar gyfer Pryfed Peillio yn 2013 (a ddiwygiwyd yn 2018) er mwyn ceisio atal y dirywiad hwn.

<https://llyw.cymru/cynllun-gweithredu-ar-gyfer-pryfed-peillio-ffeithlun>

Gallwn helpu drwy droi ein gerddi a'n rhandiroedd yn hafan i'n peillwyr – hebddynt, byddai ein cyflenwad bwyd mewn trafferthion difrifol a byddai ein hecosystem yn dlotach. Mae llawer o blanhigion ar y rhandir yn ffynonellau bwyd gwych i beillwyr, gan gynnwys perlysiâu blodeuol, coed a llwyni ffrwythau, ffa, corbwmpenni ac asbaragws. Ond beth am blannu planhigion eraill sy'n beillwyr gwych ymhlith y rhain er mwyn ymestyn y tymor, neu gael ymyl addurnol i gynyddu nifer y gwenyn, gloynnod byw, gwyfynod a phryfed hofran ar y rhandir? Mae'r RHS wedi llunio rhestr o blanhigion sy'n cynnal peillwyr rhwng dechrau'r gwanwyn a diwedd yr hydref.

www.rhs.org.uk/science/conservation-biodiversity/wildlife/plants-for-pollinators

Adeiladu cartrefi i natur

Mae adeiladu gwestai pryfed a blychau i adar ac ystlumod yn weithgareddau llawn hwyl i oedolion a phlant fel ei gilydd. Mae angen gosod blychau adar mewn man lle y gallwch eu

tynnu i lawr a'u glanhau yn y gaeaf. Gall gwestai pryfed i wenyn unigol a phryfed eraill gael eu gwneud o ddeunyddiau wedi'u hailgylchu, fel paledi, cardbord a gwail bambŵ wedi torri.

Mae pentyrrau o gerrig a boncyffion yn ffordd hawdd o annog bioamrywiaeth ar y rhandir. Bydd pren sy'n pydru yn cynnig cynefin delfrydol i bryfed, brogaod, llyffantod a madfallod dŵr a bydd yn gartref i amrywiaeth o ffyngau. Yn yr un modd, bydd pentyrrau o gerrig llaith, oer yn boblogaidd ymhlith brogaod, llyffantod a madfallod dŵr. Ceisiwch beidio â tharfu ar y pentyrrau hyn ar ôl eu creu. Os oes gennych blant sy'n mwynhau symud cerrig a boncyffion i ddod o hyd i greaduriaid, gosodwch gerrig neu foncyffion unigol mewn man â rhywfaint o gysgod er mwyn iddynt eu harchwilio.

www.wildaboutgardens.org.uk/

Compost

Mae pridd iach yn cynnwys miloedd o wahanol facteria a ffyngau. Gallwch gynnal ecosystem iach o dan eich traed drwy gyfoethogi eich pridd â chompost, gwymon a thail wedi pydru'n dda yn hytrach na dibynnu ar wrteithiau artiffisial. Bydd eich pridd yn iachach fyth ac yn fwy amrywiol os byddwch yn osgoi cloddio mwy nag sydd raid ac yn defnyddio eich compost fel tomwellt. Caiff ei ddadelfennu a'i gymryd i'r pridd gan bryfed a mwydod, a bydd yn atal chwyn rhag tyfu drwy gysgodi'r pridd.

Yn ogystal â bod yn dda i'ch pridd, gall y pentwr compost ei hun gynnig cartref clyd i nadroedd y gwair sy'n aml yn dodwy wyau ynddynt. Os byddwch yn ddigon ffodus i fod â nadroedd y gwair yn byw yn eich pentwr compost, peidiwch â tharfu arnynt, dechreuwch bentwr arall.

Bydd eich pentwr hefyd yn gartref i fwydod, chwilod a phryfed eraill ac, o bosibl, frogaod a madfallod dŵr.

Mae compostio chwyn lluosflwydd megis tafol, llysiau'r gymalwst, marchwellt neu gwlwm y cythraul yn anodd. Bydd pob un ohonynt yn goroesi pentwr compost oer. Gellir annatureiddio rhai chwyn lluosflwydd neu chwyn â hadau parhaol drwy eu sychu neu eu 'boddi' mewn casgen am ychydig wythnosau. Gallwch hefyd greu pentwr compost poeth neu brynu 'compostiwr poeth' masnachol.

www.charlesdowding.co.uk/advice-on-making-compost/

Permaddiwylliant

"Mae permaddiwylliant yn system ddylunio gynaliadwy sy'n pwysleisio'r gydberthynas gytûn rhwng pobl, planhigion, anifeiliaid a'r Ddaear. Wrth wraidd permaddiwylliant y mae dylunio a'r cydberthynasau gwaith a'r cysylltiadau rhwng pob peth."

(Bill Mollison)

Yn ymarferol ar y rhandir, gall deuddeg egwyddor permaddiwylliant gael eu cymhwyso at eich gwaith dylunio a'ch arferion tyfu er mwyn sicrhau eu bod yn fwy cynaliadwy. Efallai y bydd ei olwg yn llai taclus na'r rhandir traddodiadol o 'dir moel a llwybrau glaswellt byr' – ond mae gweithio gyda natur yn golygu llai o waith i chi a chydberthynas gytûn â'r ddaear.

Cewch ragor o wybodaeth yn

www.permaculture.org.uk/

Rhywogaethau estron goresgynnol

Gall rhywogaethau planhigion estron goresgynnol achosi difrod amgylcheddol sylweddol, costio miliynau o bunnau i fynd i'r afael ag ef a lleihau bioamrywiaeth. Mae *rhododendron ponticum* yn rhyddhau tocsinau i'r pridd sy'n atal unrhyw blanhigyn arall rhag tyfu ac, felly, mae ein fflora brodorol yn colli cynefin. Mae rhai o'r planhigion hyn yn gymaint o broblem fel bod deddfwriaeth wedi'i phasio er mwyn rheoli eu lledaeniad, sef Deddf Bywyd Gwyllt a Chefn Gwlad 1981. Nid oes rhaid i chi eu

rheoli ar eich tir eich hun ond mae'n rhaid i chi eu hatal rhag lledaenu i dir pobl eraill neu i'r gwyllt.

Y ffordd orau o atal lledaeniad planhigion estron goresgynnol yw sicrhau eich bod yn gallu eu hadnabod ac eich bod yn gwybod sut i gael gwared arnynt. Peidiwch BYTH â chompostio'r rhywogaethau hyn.

Mae llawer o wybodaeth ar gael i'ch helpu i reoli planhigion sy'n achosi problemau o'r tudalennau ar wefan Llywodraeth Cymru sy'n ymdrin â rhywogaethau estron goresgynnol.

<https://llyw.cymru/chwyn-a-rhywogaethau-estron-goresgynnol>

Drwy'r wefan, gallwch ddod o hyd i daflenni ffeithiau i'ch helpu i adnabod a rheoli rhywogaethau goresgynnol y gallech eu canfod ar safleoedd rhandiroedd ac mewn gerddi cymunedol, megis:

- Clymog Japan
- Efwyr Enfawr
- Jac y Neidiwr

Mae taflenni gwybodaeth am rywogaethau estron goresgynnol hefyd ar gael yn

www.nonnativespecies.org/index.cfm?sectionid=47

Field Guide to Invasive Plants and Animals in Britain – Bloomsbury ISBN: 9781408123188

Gwrteithiau, chwyn a rheoli plâu

Mae gwrteithiau yn cynnwys lefelau uchel o nitrogen, potasiwm a ffosffad sy'n arwain at dyfiant trwchus. Pan gânt eu defnyddio ar ardaloedd tyfu, yn ogystal ag effeithio ar y planhigion y'u bwriedir ar eu cyfer, mae gwrteithiau hefyd yn annog glaswellt bras a chwyn i dyfu'n doreithiog ac yn achosi i ddŵr ffo llygredig lifo i gyrsgiau dŵr. Yn lle gwrteithiau, gallech ddefnyddio compost, tail sydd wedi pydru'n dda, te cwmffri a gwymon. Gallech hefyd roi cynnig ar dail gwyrdd – mae *Phacelia* yn un da ac mae'n fwrlwm o wenyn pan fydd mewn blodau.

Gall clirio eich llain fod yn waith caled iawn a gallech gael eich temptio i chwistrellu glyffosad er

mwyn clirio'r glaswellt. Am amser maith ystyriwyd bod glyffosad yn ddiogel ond bellach mae cryn drafod ynghylch pa mor hir y mae'n para yn y pridd a'i effeithiau ar beillwyr ac iechyd pobl. Yn lle defnyddio glyffosad, gallech orchuddio eich safle â chroen rheoli chwyn a chloddio un darn ar y tro. Gallech hefyd roi cynnig ar dyfu Heb Gloddio. Defnyddiwch gardbord ac wedyn gwellhäwr pridd/compost i greu haen drwchus na all chwyn dyfu drwyddi ac arbedwch eich cefn!

Mae'n rhwystredig dros ben pan fydd plâu megis gwlithod a malwod yn cnoi eu ffordd drwy eich cnydau. Er mai defnyddio cemegion fel pelenni lladd gwlithod a hylifau a chwistrellir yw'r ffordd fwyaf effeithiol o ddelio â nhw yn y byrdymor, mae hyn yn cael sgil-effeithiau. Caiff adar a draenogod eu gwenwyno gan belenni lladd gwlithod Metaldehyd, ac mae hylifau a chwistrellir i ladd plâu megis llyslau hefyd yn gwenwyno gwenyn a pheillwyr eraill. Mae opsiynau amgen ar gael. Os byddwch yn annog peillwyr i ddod i'ch llain, efallai y bydd y cydbwysedd naturiol yn cadw llyslau draw – er enghraifft mae larfau buchod coch cwta yn bwyta nifer mawr ohonynt! Os na fyddwch yn gallu eu rheoli rhowch gynnig ar chwistrellu hylifau asid brasterog – nid ydynt yn niweidio peillwyr. Gallwch hefyd ddefnyddio pelenni lladd gwlithod sy'n cynnwys haearn heb ofni gwenwyno'r draenogod cyfeillgar.

Mae'n werth ystyried gwahardd defnyddio plaladdwyr a chwynladdwyr ar bob rhan o safle eich rhandir. Dysgwch fwy am dyfu'n organig yma:

www.gardenorganic.org.uk/

www.permaculture.org.uk/knowledge-base/basics

www.charlesdowding.co.uk/

Gwastraff

Mae deiliaid rhandiroedd yn adnabyddus am addasu eitemau, a allai fod wedi cael eu taflu fel arall, i'w defnyddio at ddibenion gwahanol. Mae enghreifftiau o hyn yn cynnwys defnyddio hambyrddau cynnyrch fel hambyrddau hadau a gwneud biniau compost o baledi. Fodd bynnag, weithiau mae problem yn codi pan fydd y duedd hon yn golygu bod pobl yn casglu llawer o bethau a allai fod yn ddefnyddiol ar eu llain. Mae hen deiars, ffenestri, gorchuddion plastig a charped yn eitemau sy'n achosi problemau mawr.

Gall defnyddio hen garped i atal chwyn rhag tyfu ollwng cemegion gwenwynig a pharhaol megis arafyddion tân, lliwiau, plastigau a chemegion arafu staenio i'r pridd. Ac mae unrhyw un sydd wedi etifeddu llain y mae carped wedi'i osod arni ac sydd wedi cael ei gadael yn segur yn gwybod, ar ôl tymor neu ddau, fod y glaswelltau yn tyfu drwyddo a'i fod yn anodd iawn i'w symud.

Ni fwriedir i orchudd plastig megis croen atal lleithder glas gael ei ddefnyddio y tu allan a bydd yn diraddio yng ngolau'r haul. Ar ôl dau dymor, pan fyddwch yn cyffwrdd ag ef, bydd yn chwalu'n filoedd o ddarnau bach, na fyddwch byth yn gallu eu gwaredu o'r pridd.

Ni ellir gwaredu teiars mewn gwastraff cartref na thrwy eu hanfon i safle tirlenwi. Felly, er y gallant fod yn ddefnyddiol ar y rhandir, bydd yn rhaid i chi dalu i'w gwaredu pan na fydd eu heisiau arnoch mwyach.

Mae'n werth llunio polisi safle ar ddefnyddio'r eitemau hyn a'u symud ar ddiwedd tenantiaeth a gwaredu gwastraff cyffredinol. Prin iawn yw'r safle rhandiroedd nad oes ganddo wasanaeth casglu sbwriel. Mae rhai safleoedd yn dechrau casglu blaendaliadau i dalu cost gwaredu gwastraff os bydd pobl yn gadael eu llain mewn cyflwr gwael. Byddai gwahardd defnyddio carped a gorchuddion plastig o ryw gymorth i osgoi'r problemau hyn.

Dŵr

Mae prif gyflenwad dŵr – os yw ar gael – yn rhad. Fodd bynnag, mae'n defnyddio llawer o ynni i buro dŵr i safon lle y gellir ei yfed ac mae planhigion yn hapusach â dŵr glaw beth

bynag! Ceisiwch annog pobl i gynaeafu dŵr glaw ar y safle. Mae pob to ar sied yn gyfle i gynaeafu dŵr glaw. Gallwch brynu cynwysyddion wedi'u hailgylchu gan gwmnïau sy'n casglu swmpgynwysyddion canolraddol (IBCs) a chasgenni o'r sector cludo bwyd. Chwiliwch ar-lein am gyflenwr lleol. Beth am gysylltu sawl tap pelen 'up using' a sawl falf nofiol er mwyn creu system â chapasiti mawr. Os oes gennych brif gyflenwad dŵr hefyd, ystyriwch ddefnyddio tapiau gwthio amseredig i osgoi gwastraff.

Deddfwriaeth Cymru i gefnogi bioamrywiaeth

Daeth **Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016** yn gyfraith yn 2016. Wrth wraidd y Ddeddf mae'r angen i fabwysiadu dull newydd, mwy integredig o reoli ein hadnoddau naturiol er mwyn sicrhau cynaliadwyedd hirdymor. Mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru lunio polisi cenedlaethol sy'n nodi'r blaenoriaethau ar gyfer rheoli ein hadnoddau naturiol yn gynaliadwy a'r risgiau a'r cyfleoedd sy'n gysylltiedig â hynny. Bydd y polisi hwn yn ystyried canfyddiadau'r adroddiad ar Gyflwr Adnoddau Naturiol. Mae'r Ddeddf yn gosod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i osod targedau ar gyfer lleihau allyriadau nwyon tŷ gwydr yn ogystal â phennu cyllidebau carbon. Bydd hyn yn helpu i gyflymu'r broses o gyflawni ein prif dargedau a meithrin cadernid. Mae'r Ddeddf hefyd yn cwmpasu Gwastraff, Pysgodfeydd a Rheoli Perygl Llifogydd.

O dan adran 6 o Ddeddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016, mae gan awdurdodau cyhoeddus sy'n arfer eu swyddogaethau mewn perthynas â Chymru ddyletswydd i gynnal a gwella bioamrywiaeth a hyrwyddo cadernid ecosystemau. Er bod ein safleoedd a'n rhywogaethau a warchodir yn bwysig, mae a wnelo dyletswydd a6 â chymryd camau i ddiogelu natur yn ein trefi, ein dinasoedd, ein mannau cyhoeddus a'r dirwedd ehangach, drwy gamau gweithredu ymarferol ar lawr gwlad, ac yn y ffordd y cyflawnir pob swyddogaeth gyhoeddus.

Er mwyn helpu i wneud hyn, a chydymffurfio â'r ddyletswydd, dylai awdurdodau cyhoeddus ymgorffori ystyried bioamrywiaeth ac ecosystemau yn eu gweithgareddau o ddydd i

ddydd, eu polisiâu, eu cynlluniau, eu rhaglenni a'u prosiectau. Mae a wnelo â newid y ffordd rydym yn meddwl am weithredu er budd bioamrywiaeth.

www.biodiversitywales.org.uk/Section-6

Mae **Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (2015)** yn cynnwys saith maes sydd, gyda'i gilydd, yn sicrhau Cymru fywiog a chynaliadwy i bobl a natur. Mae wedi'i hymgorffori ym mhob polisi cyhoeddus. Un o'r saith maes hyn yw

Cymru gydnerth

"Cenedl sy'n cynnal ac yn gwella amgylchedd naturiol bioamrywiol gydag ecosystemau iach gweithredol sy'n cynnal cydnerthedd cymdeithasol, economaidd ac ecolegol ynghyd â'r gallu i addasu i newid."

Ceir rhagor o wybodaeth am Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn

<https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-08/deddf-llesiant-cenedlaethau-dyfodol-cymru-2015-yr-hanfodion.pdf>

Lansiwyd y **Cynllun Gweithredu ar gyfer Pryfed Peillio yng Nghymru** gan nodi'r weledigaeth strategol, y canlyniadau a meysydd gweithredu, a gwrthdroi dirywiad peillwyr yng Nghymru. Mae Tasglu Peillwyr sy'n cynnwys rhanddeiliaid allweddol bellach ar waith. Diwygiwyd y cynllun yn 2018.

www.biodiversitywales.org.uk/Cynllun-Gweithredu-Cymru-ar-gyfer-Pryfed-Peillio

Mae **Caru Gwenyn** yn gynllun achredu ar gyfer Cymru gyfan lle y gall cymunedau, ysgolion, prifysgolion, busnesau ac addoldai ennill statws "Caru Gwenyn".

Mae Cyfeillion y Ddaear Cymru wedi ymuno â Llywodraeth Cymru er mwyn lansio'r fenter gyntaf o'i math yn y byd i amddiffyn gwenyn a phryfed peillio eraill yng Nghymru.

www.foe.cymru/cy/caru-gwenyn

Mae llawer mwy yn digwydd ar lefel genedlaethol. I gael y wybodaeth ddiweddaraf am yr hyn y mae Llywodraeth Cymru yn ei wneud i fynd i'r afael â'r argyfwng hinsawdd a cholli bioamrywiaeth, ewch i:

<https://llyw.cymru/yr-amgylchedd-ar-newid-yn-yr-hinsawdd>

Gwybodaeth ac Adnoddau Ychwanegol

Cynllun Gweithredu Tyfu Bwyd yn y Gymuned
Llywodraeth Cymru

<https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-05/bwyd-a-dyfir-gan-y-gymuned-cynllun-gweithredu.pdf>

Growing in the Community

www.local.gov.uk/growing-community-second-edition

Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1908

Deddf Rhandiroedd 1922 Deddf
Rhandiroedd 1925

Deddf Tyddynnod a Rhandiroedd 1926 Deddf
Rhandiroedd 1950

Deddf Llywodraeth Leol Cymru 1994 a Deddf
Llywodraeth Cymru 1998

Gorchymyn Trosglwyddo Swyddogaethau
Cynulliad Cenedlaethol Cymru 1999 Deddf
Landlord a Tenant 1927

Y Gymdeithas Genedlaethol Rhandiroedd
www.nsalg.org.uk

Cymdeithas y Pridd

www.soilassociation.org

Ffermydd a Gerddi Cymdeithasol

www.farmgarden.org.uk/cy

Pecyn Adnoddau Ffermydd a Gerddi
Cymdeithasol ar gyfer Tyfu Cymunedol

www.farmgarden.org.uk/resources/community-growing-resource-pack-wales

Y Gwasanaeth Cyngori ar Dir Cymunedol,
CLAS Cymru

www.communitylandadvice.org.uk

Adnoddau bioamrywiaeth

Ymddiriedolaethau Bywyd Gwylt
www.wildlifetrusts.org

Partneriaeth Bioamrywiaeth Cymru
www.biodiversitywales.org.uk/Cartref

Y Gymdeithas Frenhinol er Gwarchod Adar
www.rspb.org.uk/whatwedo/wales

Ymddiriedolaeth Gwarchod Amffibiaid
ac Ymlusgiaid
www.arc-trust.org

Cymdeithas Gwenynwyr Cymru
www.wbka.com

Buglife
www.buglife.org.uk

Plantlife
www.plantlife.org.uk/wales

Coed Cadw
www.woodlandtrust.org.uk

Adnoddau llywodraethu a chyllido

Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru
www.wcva.org.uk

Y Gronfa Loteri Fawr
www.biglotteryfund.org.uk

Canolfan Cydweithredol Cymru
www.cymru.coop

Adnoddau eraill

Busnes Cymru
www.businesswales.gov.wales/cy

Cynllun Gweithredu Cymru ar gyfer
Pryfed Peillio
<https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-04/cynllun-gweithredu-ar-gyfer-pryfed-peillio.pdf>

Strategaeth rhywogaethau estron goresgynnol
<https://llyw.cymru/chwyn-a-rhywogaethau-estron-goresgynnol>

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol
(Cymru) 2015
<https://futuregenerations.wales/cy/deddf-llesiant-cenedlaethau-dyfodol/>

Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016
www.legislation.gov.uk/cy/anaw/2016/3/contents

<https://wcva.cymru/cy/deddf-yr-amgylchedd-cymru/>